

OSMANLI DEVLETİ'NDE SÜRGÜN CEZASI VE İNFAZI¹

Exile and Its Execution in The Ottoman Empire

Efe Can KARABULAT²

Özet

Sürgün, insanlık tarihi kadar eski bir ceza türü olarak, İslam öncesi Türk devletleri ve Osmanlı Devleti de dâhil olmak üzere birçok toplumda yaygın olarak uygulanmıştır. İslam hukukunda önemli bir yere sahip olan bu ceza, eşkıyalık, asayiş bozma, emre itaatsizlik, hakaret ve tehdit, rüşvet ve sahtekârlık, zina, fuhuş, iftira, yalancı şahitlik, edebe aykırı mektup yazma ve hırsızlık gibi çeşitli suçlar için uygulanmıştır. Sürgün; kale hapsi, zindan, palanka (küçük kaleler), manastır ve kürek cezası gibi çeşitli biçimlerde uygulanmıştır. Sürgünün infazı sürecinde, cezayı veren makam, infazla görevli kişiler, sürgün yeri ve süresi, sürgün edilen kişinin yeniden suç işleme olasılığı gibi pek çok unsur önemli birer rol oynamaktadır. Sürgün cezası, sürgün edilen kişinin ölümü, sürgün yerinin değiştirilmesi, af veya iftiranın ortaya çıkması ile sona erebilir. Osmanlı Devleti, sürgün yeri seçimini stratejik yaparak, genellikle sürgünlerin imparatorluk dışına çıkarılmamasını sağlamıştır. Bu ceza, sadece kamu düzenini korumakla kalmamış, aynı zamanda yönetici sınıfın hesap verebilirliğini de sağlamakta önemli katkılar sunmuştur. Osmanlı Devleti, bu çok yönlü uygulamayı hukuk sistemine entegre etmek suretiyle, adalet ve rehabilitasyona yönelik geniş sosyal ve siyasi hedefleri yansıtan incelikli bir yaklaşım sergilemiştir. Bu makale, Osmanlı Devleti bağlamında sürgünün tarihsel gelişimi, hukuki temelleri ve çeşitli suçlar ve toplumsal katmanlar üzerindeki uygulamasını detaylı bir şekilde incelemektedir.

Anahtar kelimeler: Sürgün, Osmanlı Devleti, İslam hukuku.

Abstract

The practice of exile, a form of punishment as ancient as human history, has been prevalent in numerous societies, including pre-Islamic Turkic states and the Ottoman Empire. In Islamic law, this punishment held significant importance, being imposed for a variety of offenses such as banditry, disturbing public order, disobedience, insults and threats, bribery and fraud, adultery, prostitution, slander, false testimony, writing inappropriate letters, and theft. Exile took multip-

1 Makale Geliş Tarihi: 07.09.2024, Makale Kabul Tarihi: 17.11.2024

Araştırma Makalesi/Künye: KARABULAT, Efe Can, "Osmanlı Devleti'nde Sürgün Cezası ve İnfazı", *Türkiye Araştırmaları Dergisi (TÜRKAD)*, C. 1, S.2, Aralık 2024, s.115-142.

2 Arş. Gör. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Ceza ve Ceza Muhakemesi Hukuku Anabilim Dalı, Ankara, Türkiye, E-posta: efe.karabulat@hbv.edu.tr ORCID: 0000-0002-2181-1692.

le forms, including imprisonment in fortresses, dungeons, palanka (small forts), monasteries, and galley slavery. The process of executing exile involved key elements such as the authority responsible for imposing the sentence, the individuals tasked with carrying it out, the location and duration of the exile, and the potential for the exiled person to commit further offenses. Exile could be terminated by the death of the exiled individual, a change in the location of exile, a pardon, or the revelation of false accusation. The Ottoman Empire exhibited a meticulous approach to the practice, ensuring that the choice of exile location was strategic, often avoiding exile outside the empire. The punishment served not only to uphold public order but also to maintain accountability within the ruling class. By integrating this multifaceted practice into its legal system, the Ottoman Empire demonstrated a nuanced approach to justice and rehabilitation, reflecting broader social and political objectives. This article delves into the historical development of exile in the Ottoman context, its legal foundations, and its implementation across various offenses and social strata.

Keywords: Exile, Ottoman Empire, Islamic law.

Giriş

Sürgün cezası, hem insanlığın kadim dönemlerinden beri uygulanagelmekte hem de bugünün toplumlarında bile belli değişikliklerle varlığını sürdürmektedir. Esasen bugün her toplumda en yaygın ceza olan hapis cezası da sürgün cezasının bir türüdür. Bu bilgi, bizi sürgün cezasının insanlığın başlangıcından bugüne kadar hep var olmuş bir ihtiyacın karşılanmasını sağladığı sonucuna ulaştırmaktadır.

Bu çalışmada sürgün cezası detaylı olarak incelenecek, cezanın İslami kaynakları ve Osmanlı Devleti'ndeki uygulaması üzerinde özellikle durulacaktır. Sürgün cezasının hangi esaslara göre verildiği, hangi suçlardan dolayı sürgün cezasına hükmedildiği, sürgün cezasının özel görünüş biçimleri ve cezanın ne şekilde infaz edildiği hususlarına da çalışmada yer verilecektir.

Osmanlı Devleti'nde kul sistemi çerçevesinde padişah tarafından devlet görevlilerine verilen sürgün cezaları da ayrıca incelenmesi gereken bir hususu teşkil etmektedir. Çalışmada bu konuya da değinilecektir.

1. Sürgün Kavramı

Sürgün, insanlığın ilk dönemlerine kadar uzanan eski bir kavramdır. Hatta semavi dinlerin bakış açısı ile incelendiğinde, insanlık tarihi Hz. Âdem ve Havva'nın yeryüzüne sürgün edilmesiyle başlamıştır³. Bunun yanında, tarihteki ilk kural ihlalinin de sürgünle cezalandırıldığı görülmektedir. Bu husus İslam hukukunda sürgün cezasının yerini ve önemini açıkça ortaya koyması bakımından manidardır.

Sürgün kavramı, eski çağlarda bugün bilinenden daha geniş bir anlamı ifade etmekteydi. Günümüzde genellikle “bireyin kanunlara aykırı bir davranışından dolayı, bir ceza olarak, bulunduğu yerden başka bir yere rızası hilafına gönderilmesi” şeklinde anlaşılan sürgün, esasen zikredilen tanımda yer almayan farklı biçim, usul ve esasları da kapsamaktadır.

3 “Demıştik ki: Ey Âdem, sen ve eşin cennette otur, dilediğini bol bol yiye. Ancak şu ağaca yaklaşmayın, yoksa haddini aşarlardan olursunuz. Şeytansa oradan onların ayaklarını kaydır, onları bulundukları makamdan çıkarıverdi. Dedik ki: Bâzınız, bâzınıza düşman olarak inin buradan. Bir zamana kadar yeryüzünde oturmanız, oradan rızıklanmanız mukadder.” Bakara Suresi 35-36, Abdülbaki Gölpınarlı çevirisi için bkz. http://www.kuranmeali.org/2/bakara_suresi/36.ayet/kurani_kerim_mealleri.aspx, E.T: 22.04.2024.

Aşağıda ayrıntılı olarak açıklanacağı üzere, sürgün her zaman bir cezalandırma amacı olarak görülmemiş, gerektiği yerde idareciler tarafından bir yönetim enstrümanı ve iskân politikası olarak da kullanılmıştır⁴. Tarih boyunca, siyasal, sosyal, askeri ve ekonomik sebeplerle pek çok kez sürgün kurumuna başvurulmuştur⁵. Sürgünün bu mahiyeti kişilerin toplu halde bir yerden bir yere gönderilmesini de mümkün hale getirmiş olmakla birlikte, gönüllü sürgünlerin de yolunu açmıştır.

Yukarıda belirtilen noktaların da ilavesiyle yeni bir tanımlama yapmak gerekirse sürgün, kişilerin tek tek ya da toplu halde, gönüllü ya da gönülsüz olarak, cezalandırma amacıyla yahut başka bir sosyoekonomik bir maksat güdere, siyasi iktidar tarafından bulunduğu yerden başka bir yere gönderilerek orada iskân ettirilmesi olarak tanımlanabilir.

Eski uygarlıklarda sürgün cezası bir kişiye uygulanabilecek en ağır cezalardan biri olarak kabul edilmekteydi⁶, zira bu ceza ile insanlar hem memleketlerinden, ailelerinden ve çevrelerinden uzaklaşmış olmakta hem de gönderildikleri yere uyum sağlamaları çoğu kez mümkün olmamaktadır⁷. Eski topluluklarda yerleşim birimlerinin küçük ve kapalı yapıları da dikkate alındığında o bölgeye dışarıdan sürgün edilerek gelen bir şahsın yaşayacağı zorluklar daha da belirginleşmektedir.

Sürgün cezasının İslam öncesi dönemde de neredeyse tüm Anadolu uygarlıkları tarafından kullanıldığı bilinmektedir⁸. Tespit edilen ilk örnekler Hitit dönemine ilişkindir⁹. Asur kanunlarında, Hammurabi kanunlarında, Roma İmparatorluğu'nda¹⁰, Sümerlerde¹¹ sürgün örneklerine sıkça rastlanmaktadır. Türklerin Anadolu'ya girişini müteakip Selçuklu Devleti döneminde de bir iskân ve Müslümanlaştırma metodu olarak toplu sürgünlerden yararlanılmıştır.

Yukarıdaki açıklamalardan da anlaşılacağı üzere, sosyal yapısı ve yönetim anlayışı ne kadar farklı olursa olsun tüm devletler egemenlik sahasında yaşayan bazı bireylerin farklı bir yerde iskân edilmesine ihtiyaç duymuş ve sürgün kurumundan yararlanmıştır.

1. 1. Sürgün Cezasının İslam Hukukundaki Yeri

Sürgün cezasının İslam hukukundaki yerini tespit etmeden önce, İslam hukukunda suç ve cezalara ilişkin temel esasların ortaya konulmasında fayda olduğu düşünülmek-

- 4 Mustafa Çağatay Uluçay, "Sürgünler", *Türk Tarih Kurumu Belleten Dergisi*, s. 60, 1951, s. 508.
- 5 Kemal Daşcıoğlu, *Osmanlı'da Sürgün-Osmanlı Devleti'nin Sürgün Siyaseti (XVIII. Yüzyıl)*, Yeditepe Yayınevi, 1. Baskı, İstanbul 2007, s. 19.
- 6 Öyle ki Roma İmparatorluğu zamanında ölüme denk sayıldığından suçlu eğer idam cezası almışsa bu ceza idama karşılık olarak kabul edilen sürgüne tahvil edilebiliyordu. Bu hususta bkz. Abdullah Acehan, "Osmanlı Devleti'nin Sürgün Politikası ve Sürgün Yerleri", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Derneği*, s. 1/5, 2008, s. 13.
- 7 Daşcıoğlu, *Osmanlı'da Sürgün- Osmanlı Devleti'nin Sürgün Siyaseti (XVIII. Yüzyıl)*, s. 20.
- 8 Daşcıoğlu, *Osmanlı'da Sürgün- Osmanlı Devleti'nin Sürgün Siyaseti (XVIII. Yüzyıl)*, s. 20.
- 9 Daşcıoğlu, *Osmanlı'da Sürgün- Osmanlı Devleti'nin Sürgün Siyaseti (XVIII. Yüzyıl)*, s. 20-21.
- 10 Roma'da, özellikle Cumhuriyet döneminde, kişilerin cezalandırılmaktan kaçınmak için gönüllü olarak sürgün edilmeyi kabul ettiklerine sıkça rastlanmaktadır. Detaylı bilgi için bkz. Gordan Kelly, *A History of Exile in the Roman Republic*, Cambridge University Press, 1st Edition, New York 2006, s. 46.
- 11 "Lagash kralı Urukagina tarafından oluşturulan ilk yazılı kanunlarda besili koyun ve kuzuları sattığı için çavuşun uzaklaştırıldığı yazılmaktadır." İbrahim Makan, *II. Abdülhamid Döneminde Trablusgarb ve Fizan Sürgünleri*, Süleyman Demirel Ü. SBE, Isparta 2012 (Yüksek Lisans Tezi), s. 6.

tedir. Aksi halde sürgün cezasına İslam hukukunda hangi amaçla yer verildiği ve nasıl bir boşluğu doldurduğu hususu kanaatimizce yeterince iyi bir biçimde ortaya konulamayacaktır.

İslam hukukunda ceza kavramı dar ve geniş anlamda ceza olmak üzere iki farklı biçimde anlaşılmaktadır. Sözlük anlamıyla¹² da bağlantılı olarak geniş anlamda ceza, dünyevi ve uhrevi mahiyette özendirici veya caydırıcı karşılıklardan ibarettir. Dar anlamda ceza ise suçluya tatbik edilecek müeyyideyi ifade eder. Bu manadaki cezayı, Arap dilinde “ukube” kelimesi karşılamaktadır¹³. İslam hukukunda suç ve ceza konuları “ukubat” adı altında irdelenmektedir¹⁴.

İslam hukukunda suçlar üç kısma ayrılmaktadır. Birinci kısım suçlar bir kişiyi öldürmek ya da yaralamak fiillerini ihtiva eden ve şahsa karşı işlenen suçlardır. İkinci kısım suçlar Kur'an-ı Kerim'de tanımlanarak cezası belirtilmiş ve Allah'a karşı işlenen suçları kapsamaktadır. Bunlar hadd suçları olarak da anılır ve toplum yararını ihlal edici nitelik taşırlar¹⁵. Üçüncü kısım suçlar ise ta'ziren cezalandırılan fiillerden oluşur.

İslam hukukunda cezanın amacı, suçlunun ıslahı, genel önlemeyi sağlamak ve mağduru hoşnut etmek olarak kabul edilmektedir¹⁶. Osmanlı ceza hukukunda da izdüşümleri görüleceği üzere İslam ceza hukukunda toplumsal düzene büyük önem verilmekte¹⁷ ve suçlunun cezalandırılmasının “ibret olma” niteliğine sürekli olarak vurgu yapılmaktadır.

Hemen belirtmek gerekir ki modern ceza hukuku anlayışı ile karşılaştırıldığında İslam ceza hukukunun suçluya yaptığı kötülüğe bir kötülükle mukabele etmek noktasında çok da istekli davranmadığı görülür¹⁸. Zira İslam ceza hukukunda önemli olan bireyin cezalandırılması değil, toplumun korunmasıdır. Bu anlayışın doğal bir sonucu olarak af kurumu günümüzdekinden çok daha yaygın bir şekilde işletilmiş, tövbe edip bir daha suç işlemeyeceğini belirten kişilere çoğu kez ceza verilmemiştir¹⁹. Bununla birlikte İslam hukukunda verilen cezaların, aynı gerekçelerle, genel olarak çok ağır be-

12 Ceza, Arapça bir isim olup iyilik veya fenalık karşılığında verilen ivaz ve mükâfat, ecir anlamına gelmektedir. bkz. İbrahim Çalışkan, “İslam Hukukunda Ceza Kavramı ve Hadd Cezaları”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, s. 31, 1989, s. 367.

13 Rıfat Uslu, “İslam Hukukunda Sürgün Cezası”, *Yeni Fikir Dergisi*, s. 14, 2015, s. 121.

14 İlhan Akbulut, “İslam Hukukunda Suçlar ve Cezalar”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, c. 52, s. 1, 2003, s.167.

15 Akbulut, “İslam Hukukunda Suçlar ve Cezalar”, s. 168.

16 Uslu, “İslam Hukukunda Sürgün Cezası”, s. 122.

17 Çalışkan, “İslam Hukukunda Ceza Kavramı ve Hadd Cezaları”, s. 368.

18 Aynı yönde bkz. Çalışkan, “İslam Hukukunda Ceza Kavramı ve Hadd Cezaları”, s. 368.

19 “Suç yalnız Allah'a karşı işlenmişse ve bunu kimse görmemişse, suçluya bunu saklaması, suç meydana çıkmışsa inkarı ve eğer itiraf etmişse ikrarını geri alması, yalnız sessizce Allah'tan af dilemesi salık verilmektedir. Çünkü Allah merhametlidir ve affeder. Bir kere ortaya çıkmış olan bu gibi suçlara, suç sabit olmuşsa bile ceza verip vermemekte yargıç serbesttir. Eğer suç bir kişiye karşı işlenmiş, yani bir kişinin özel hukukuna ket vurulmuşsa, o zaman (dahi) ceza (ancak), zarar görmüş olan yanın veya kişinin yakınması üzerine verilir.” Coşkun Üçok, Ahmet Mumcu ve Gülnihal Bozkurt, *Türk Hukuk Tarihi*, Turhan Kitabevi, 15. Baskı, Ankara 2011, s. 91. Bu konudaki tartışmalar için ayrıca bkz. Mehmet Akif Aydın, *Türk Hukuk Tarihi*, Hars Yayıncılık, 6. Baskı, İstanbul 2007, s. 181 vd.

deni cezalar olduğu ve işlenen suçlar ile cezalar arasında orantılılığa önem verilmediği de gözlemlenmektedir^{20,21}.

İslam dininin temel kaynaklarından olan Kur'an ve sünnet, İslam ceza hukukunun da asli kaynaklarıdır²². İslam hukukçuları ise bu asli kaynaklarda yer alan temel esasların günlük hayata uygulanmasıyla ilgili hukuki yorum ve ayrıntıları geliştirerek kendi devir ve toplumlarının problemlerini bu çerçevede çözmeye çalışmışlardır. Bu şekilde İslam ceza hukukunun klasik yapısı Kur'an, sünnet ve İslam hukukçularının içtihatları şeklinde hiyerarşik üç aşamadan oluşmuştur²³. Kıyas ise ceza hukukunun asli kaynakları arasında kabul edilmemektedir²⁴ ki bu durum İslam ceza hukukunda da yer alan kanunilik ilkesinin doğal bir sonucudur.

İslam hukukunda sürgün cezasına hem Kur'an-ı Kerim'de hem de hadislerde yer verildiği görülmektedir. Kur'an-ı Kerim'de hırabe (yol kesme) suçuna ilişkin olarak Maide suresinin 33. ayeti şu şekildedir: “Allah ve Resulüne karşı savaşan ve yeryüzünde fesat çıkarmaya çalışanların cezası, ancak öldürülmeleri veya asılmaları yahut ayak ve ellerinin çaprazlama kesilmesi, ya da yeryüzünde başka bir yere sürgün edilmeleridir²⁵. Bu, dünyada onlar için bir zillettir. Ahirette ise onlar için büyük bir azab vardır.”

Hadislerde de çeşitli suçlara karşılık sürgün cezası verildiği anlaşılmaktadır. Zina edenlerin recm veya celde cezasına ek olarak sürgün edildiklerine dair bir örnek şöyledir: “Benden alınız; Allahu Teâla, onlar için bir yol belirledi: Bekârın bekârla zina etmesinin cezası, yüz sopa ve bir yıl sürgündür. Evlenmiş olanın evlenmiş olanla zina etmesinin cezası ise, yüz sopa ve taşla recm etmektir²⁶.”

20 Belirtildiği üzere cezaların ibret olma özelliğine İslam hukukunda ve Osmanlı uygulamasında çok dikkat edilmiş ve ahaliye ibret olsun diye orantısız cezaların verilmesinden çekinilmemiştir: ‘‘Sultan III. Selim dönemine ait bir vesikada, padişahın tebdil-i kıyafetle esnafı teftiş ettiği bir sırada Mercan semtinde gramajı eksik ekmek üreterek satan bir fırıncıyı tespit etmesi üzerine fırıncının cezalandırılmasını emretmiştir: Fakat fırıncının firar etmesi üzerine firarda bulunan bulunan tezgahlar ibret için fırının önünde astırılmış, firar eden fırıncının da aynı cezaya çarptırılmak üzere arandığı belirtilmiştir.’’ Uğur Koca, *17 Numaralı Kalebend Defterine Göre 1182-1188 Yılları Arasında Osmanlı Devleti'nde Suç, Suçlu, Hapishaneler ve Cezalar*, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi SBE, İstanbul 2015 (Yüksek Lisans Tezi), s. 35.

21 Uslu, ‘‘İslam Hukukunda Sürgün Cezası’’, s. 122.

22 Halil Cin ve Gül Akyılmaz, *Türk Hukuk Tarihi*, Sayram Yayınları, 8. Baskı, Konya 2016, s. 49 vd.

23 Akbulut, ‘‘İslam Hukukunda Suçlar ve Cezalar’’, s. 169.

24 Halil Cin ve Ahmet Akgündüz, *Türk Hukuk Tarihi*, Selçuk Üniversitesi Yayınları, 1. Baskı, Konya 1989, s. 254.

25 Burada nefy (sürgün) kelimesiyle kastedilenin hapis cezası mı yoksa başka bir yere gönderilme mi olduğu; ihdas edilen cezanın had mi yoksa taziren uygulanacak bir ceza mı olduğu, hırabe suçunu işleyenlerden hangilerinin sürgün cezasıyla cezalandırılabileceği ve ulu'l-emrin bu hususta takdir yetkisinin bulunup bulunmadığı konuları fıkıh alimleri tarafından çok detaylı biçimde tartışılmış ve farklı mezheplerce farklı sonuçlara varılmıştır. Çalışmamızın konusuna girmedikten burada bu tartışmalara yer verilmeyecektir. Detaylı bilgi için bkz. Aydın, *Türk Hukuk Tarihi*, s. 208 vd. Münevver Gülçe, *Tanzimat Sonrası Osmanlı Devleti'nde Sürgün Cezası Uygulamaları*, Marmara Üniversitesi SBE, İstanbul 2015 (Yüksek Lisans Tezi), s. 25 vd., Uslu, ‘‘İslam Hukukunda Sürgün Cezası’’, s. 126 vd.

26 Abdurrezzak, Musannef, VII/329; Ahmed bin Hanbel, Müsned, III/476 ve V/313; Müslim, *Hudûd*, 12; Ebû Dâvûd, *Hudûd*, 23; Tirmizi, *Hudûd*, 8; Ğbn Mace, *Hudûd*, 7. (Aktaran Gülçe, *Tanzimat Sonrası Osmanlı Devleti'nde Sürgün Cezası Uygulamaları*, s. 27.)

Muhannesin²⁷ sürgün edildiğine ilişkin hadislere de rastlanmaktadır: Hz. Muhammed bu hareketlerin yasak olduğunu bildirmiş ve “*Eğer bu yasaklama hükmünü, sana daha önce iletmiş olsaydım şimdi sana hak ettiğin cezayı verirdim. Kalk benim yanımdan ve Allah’a tevbe et, bilmiş ol ki, o yasağı koyduktan sonra bu işi tekrar yaparsan, seni fena bir şekilde dövdüreceğim, ibret olarak senin başını tıraş ettireceğim, seni aile fertlerinden uzaklaştırıp sürgün edeceğim ve elde ettiğin (o halleri vesile ederek kazandığı) malı da ganimet olarak Medine gençlerine helal kılacağım*” uyarısında bulunmuştur²⁸.

Bir başka rivayete göre el ve ayaklarına kına sürülmüş bir muhannes, peygambere getirilir. Muhannes, kadını bir edayla “Allah Rasûlü...” diye konuşmaya başlayınca Hz. Muhammed, muhannesin *sürülmesini emreder. Huzurdakiler “Onu öldürmeyelim mi?” diye sorduklarında, “Namaz kılanların öldürülmesini yasakladım!*” cevabını verir²⁹.

Dört halife döneminde kamu düzenini bozacak nitelikte davranışların sürgün cezasıyla cezalandırıldığı görülmektedir:

“Bir gece Halife Ömer, Medine sokaklarında gezerken, bir kadının dışarıdan duyulacak şekilde yüksek sesle “ya içki içmeye imkânım veya Nasrb. Haccac’a beni bir götüren olsa” mealinde şiir söylediğini duydu. Etrafındakilere, Nasr’ın kim olduğunu sordu. Onlar da güzelliğiyle kadınları yoldan çıkaracak derecede yakışıklı bir delikanlı olduğunu söylediler. Sabah olunca Halife Ömer, adı geçen genci huzuruna çağırdı. Gerçekten de genç, siması gayet düzgün, saçları da çok güzel bir delikanlı idi. Onun saçlarını kestirdi. Daha da güzelleşince bu sefer onu Medine’den Basra’ya sürgün etti³⁰.”

“Hz. Ömer, içki içtiği için, Rabia b. Ümeyye’yi Hayber’e sürgün etti. Adı geçen suçlu Hayber’den kaçıp Rum diyarına sığındı ve Hristiyan oldu. Bunu öğrenen Ömer, “bundan sonra hiçbir Müslümanı sınır dışı etmeyeceğim” dedi³¹.”

İhtikar (karaborsacılık) suçunun da Hz. Ömer tarafından sürgün cezasıyla cezalandırıldığı görülmektedir: “Ümeyye bin Yezid el-Esedî ve kölesi Medine’de gıda madde-sini stokluyordu. Hz. Ömer o ikisini çıkardı³².”

Görüldüğü üzere İslam ceza hukukunda sürgün cezası hem hırabe (ve bazı kaynaklara göre zina) suçuna ilişkin olarak had³³ cezası hem de başka suçlara ilişkin olarak ta-

27 Muhannes, “sesindeki ya da kol ve bacaklarındaki güçsüzlükten dolayı bir kadını andıran veya benzeyen erkek” olarak tanımlanır. Bu hususta bkz. Everett Rowson, “İlk Dönem Medine’de Efemineler”, *Rast Müzikoloji Dergisi*, C. 3, S. 1, 2015, s. 4.

28 El-Buhari, c.8, s.28; İbn Mace, c.2, s.871. (Aktaran Uslu, “İslam Hukukunda Sürgün Cezası”, s. 128.)

29 Ebu Davud, Adab, 4928 (Aktaran Rowson, “İlk Dönem Medine’de Efemineler”, s. 5.)

30 İbn Teymiye, s.141. (Aktaran Uslu, “İslam Hukukunda Sürgün Cezası”, s. 128) *Uslu*, bu hadisi “*aslında güzellik, ceza gerektirecek bir hareket ve fiil olmadığı halde, halife bir önlem tedbiri olarak bu uygulamayı siyaseten icra etmiştir.*” şeklinde yorumlamaktadır.

31 Ebu Yusuf, *İhtilaf*, Ebu Hanife, s.200; en-Nesai, c.8,s.319; İbn Abidin, c.3,s.203; Bilmen, c.3,s.307. (Aktaran Uslu, “İslam Hukukunda Sürgün Cezası”, s. 128.)

32 Askalani, XII, 160; Aynî, XII, 24 (Aktaran Gülçe, *Tanzimat Sonrası Osmanlı Devleti’nde Sürgün Cezası Uygulamaları*, s. 54.)

33 Hemen belirtmek gerekir ki Hanefi mezhebine göre sürgün, had anlamında bir ceza değildir. Sürgün kararı vermek devlet başkanına aittir. Eğer devlet başkanı fayda görürse sürgüne veya tövbe edinceye kadar hapsedilmesine karar verir. Bu hususta bkz. Gülçe, *Tanzimat Sonrası Osmanlı Devleti’nde*

ziren uygulanmıştır³⁴. Sürgün cezasının had ya da taziren uygulanması cezanın miktarı ve niteliği bakımından bir farklılığa sebebiyet vermemiştir.

Bilindiği üzere İslam hukukunda taziren verilen cezalar asli ceza olabileceği gibi asli cezayı tamamlayıcı mahiyette ek bir ceza ya da asli ceza yerine geçen bedel niteliğinde bir ceza da olabilmektedir.

Asli cezaya bedel olarak gelen tazir cezaları ise had ve kısas cezalarının çeşitli sebeplerle düşmesi durumunda gündeme gelmektedir. Şüphe veya suçun unsurlarındaki eksiklikler sebebiyle düşen had cezalarına bedel olarak tazir cezası verilebileceği kabul edilmiştir³⁵. Aşağıda da örneklendirileceği üzere Osmanlı uygulamasında da haddin düşmesi sebebiyle taziren sürgüne hükmedildiği durumlar bulunmaktadır.

İslam hukukunda sürgün cezasının hangi şartlarda verileceği ve hangi ilkelere bağlı kalınarak uygulanacağı tartışılmış ve mezheplere göre farklılıklar bulunmakla birlikte çeşitli sonuçlara varılmıştır. Çalışmamızın konusunu teşkil etmediğinden bu tartışmalar ve açıklamaları üzerinde durmaksızın, yalnızca Osmanlı uygulamasında bu şartlara ne kadar uyulduğunu tespit edebilmek bakımından şartların sayılarak belirtilmesi ile yetinilecektir.

Sürgün cezası kural olarak herkese uygulanır fakat İslam doktrininde Maliki ve Hanefilerin desteklediği önemli bir görüşe göre kadınlara sürgün cezası uygulanamaz³⁶. Sürgün cezasının uygulanabilmesi için verilen cezanın mutlaka ulu'l-emr tarafından onaylanmış olması gerekir. Bu noktada baskın görüşe göre devlet başkanı tarafından onaylanmayan sürgün cezası ya da failin kendi kendine çıktığı sürgün, cezayı düşürmeyecektir³⁷. Nihayet, sürgün cezasının gerçekleşebilmesi için sürgün edilen kişinin sürgün yerinde ikamet ettirilmesi ve oradan ayrılması için gerekli tedbirlerin alınmasının şart olduğu kabul edilmiştir.

2. Osmanlı Devleti'nde Bir Ceza Türü Olarak Sürgün

2.1. Sürgün Cezasına Hükmedilmesini Gerektiren Suçlar

2. 1. 1. Eşkîyalık

Eşkîyalık, genelde silahla veya başka bir şekilde zor kullanmak suretiyle yol kesip baskın yaparak mala ve cana tecavüz; kamu düzeni ve güvenliğini ihlâl olarak tanımlanmaktadır³⁸. Eşkîyalık hareketleri bireysel olarak da yürütülmüş olsa da genellikle bir cemaat ya da aşiretin toplu olarak eşkîyalık hareketlerine katıldıkları görülmektedir. Osmanlı Devleti'nde eşkîyalık, Anadolu'da 16. yüzyıldan sonra uzun süren savaşların

Sürgün Cezası Uygulamaları, s. 44, Uslu, "İslam Hukukunda Sürgün Cezası", s. 129.

34 Cın ve Akyılmaz, *Türk Hukuk Tarihi*, s. 250, Aydın, *Türk Hukuk Tarihi*, s. 203.

35 Gülçe, *Tanzimat Sonrası Osmanlı Devleti'nde Sürgün Cezası Uygulamaları*, s. 45.

36 Bu görüş şu açıklamayla desteklenmektedir: "Kadın için maişet derdi olmayıp onun fesaddan korunması ve kontrol altında tutulması gerekir. Bu durumda kadın, sürgün edildiği takdirde verilen ceza fesadı tetikleyen bir ceza haline gelmiş olur." Detaylı bilgi için bkz. Gülçe, *Tanzimat Sonrası Osmanlı Devleti'nde Sürgün Cezası Uygulamaları*, s. 58 vd.

37 Gülçe, *Tanzimat Sonrası Osmanlı Devleti'nde Sürgün Cezası Uygulamaları*, s. 60.

38 Süleyman Demirci ve Hasan Arslan, "Eşkîyalar ve Osmanlı Devleti: Maraş Eyaleti Örneğinde Devlet Görevlilerinin Eşkîyalık Faaliyetleri ve Bunların Merkez-Taşra Yazışmalarındaki Yansımaları (1590-1750)", *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, s. 16, 2012/2, s. 47.

etkisi, devlet teşkilatının zayıflaması ile yaygınlaşmış³⁹ ve devletin en önemli sorunlarından biri haline gelmiştir.

Devlet, eşkıyalık hareketleriyle baş edebilmek için çeşitli tedbirlere başvurmuştur. Bazı şakiler idam edilirken, bazıları sürgün edilmiştir. Bu hususta dikkati çeken nokta bazı hallerde üyeleri eşkıyalık hareketlerine katılan aşiretlerin toplu halde sürgün edilmesidir⁴⁰. Bu uygulamanın cezaların şahsiliği ilkesi ile uyumsuzluğu şüphesiz bir tartışma konusudur.

Eşkıyalık hareketlerine katıldığı için sürgün edilen kimselerin kimi zaman sürgün edildikleri yerlerde de eşkıyalık hareketlerine devam ettikleri görülmektedir. Bu durumda devlet sürgün edilen kişinin menfasını (sürgün yeri) değiştirerek tedbir almıştır⁴¹. Eşkıyalık hareketlerine katılan kişiler, gittikleri yerlerde rahat hareket edememeleri için, genellikle adalara (Kıbrıs, Limni vb.) sürgün edilmişlerdir. Bunun yanında eşkıyalık ederek halkın huzurunu bozan kişilere karşı sürgün cezası uygulanırken, bu kişinin adamlarının da sürgün edildiği ve farklı yerlere gönderildikleri görülmektedir⁴².

Eşkıyalık hareketleri bir iskân politikası olarak sürgün metodunun da uygulama alanının genişlemesine yol açmıştır. Anadolu'da yaygınlaşan isyanlar neticesinde bölge harap hale gelmiş, halk toprağını bırakarak kaçmıştır. Devlet, bu duruma karşılık harap yerlerin şenlendirilmesi için konar-göçer aşiretleri buralarda iskân etmiştir⁴³.

2. 1. 2. Asayiş Bozmak

Osmanlı Devleti'nde idari ve sosyal alandaki işler için bir görev dağılımı yapılmış olup, herkes kendi işi ve göreviyle meşgul olmakla yükümlü kılınmıştır. Bu durumun bir sonucu olarak, kendi sorumluluklarını yerine getirmeyen yahut başkalarının işine karışan kişilere; İnsanları birbirine düşürmek suretiyle dinî, siyasi ya da ekonomik bir meseleye ilişkin olarak karalama ve propaganda yapmak suretiyle kargaşalık çıkaranlara çeşitli cezalar verilmiştir⁴⁴.

“Asayiş” çok geniş bir kavram olduğundan uygulamada hangi davranışların asayiş bozduğunun kabul edilerek cezalandırıldığı konusunda birkaç örnek vermek faydalı görülmektedir:

Harput ahalisinden olup İstanbul'da bulunan üç kişinin *maden işlerini karıştırdıkları ve huzuru bozdukları* gerekçesiyle Limni'ye sürgün edilmelerine karar verilmiştir. İstanbul'da Rahîki dükkânı mutasarrıfı mütevellî Ebezade validesinin azatlısı olan Münnevver hatun, *vazifesinden başka işlere karıştığı ve ağza alınmayacak sözler söylediği için* Bursa'ya sürgün edilmiştir. Çankırı Sancağı'ndan olup da memleketlerinin durumunu şikâyet etmek için İstanbul'a gelen beş kişi, *gereksiz yere şikâyetle bulunarak ortalığı karıştırdıkları için* Ankara Kalesi'ne sürgün edilmişlerdir⁴⁵.

39 Daşcıoğlu, *Osmanlı'da Sürgün- Osmanlı Devleti'nin Sürgün Siyaseti (XVIII. Yüzyıl)*, s. 88.

40 Daşcıoğlu, *Osmanlı'da Sürgün- Osmanlı Devleti'nin Sürgün Siyaseti (XVIII. Yüzyıl)*, s. 49.

41 Daşcıoğlu, *Osmanlı'da Sürgün- Osmanlı Devleti'nin Sürgün Siyaseti (XVIII. Yüzyıl)*, s. 89.

42 Daşcıoğlu, *Osmanlı'da Sürgün- Osmanlı Devleti'nin Sürgün Siyaseti (XVIII. Yüzyıl)*, s. 91.

43 Efkân Uzun, “Osmanlı Ülkesinde Görülen İsyan ve Eşkıyalık Olayları Karşısında Alınan Bazı Tedbirler Hakkında Bir Değerlendirme”, *Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi*, TÜBAR-XXV, Bahar 2009, s. 189 vd.

44 Koca, *17 Numaralı Kalebend Defterine Göre 1182-1188 Yılları Arasında Osmanlı Devleti'nde Suç, Suçlu, Hapishaneler ve Cezalar*, s. 37.

45 Örnekler için bkz. Daşcıoğlu, *Osmanlı'da Sürgün- Osmanlı Devleti'nin Sürgün Siyaseti (XVIII. Yüzyıl)*, s. 96 vd.

1735'te Yeşil Medrese müderrisi Mehmed Efendi, Mevlâna Zaviyesi şeyhi ve kassam-ı askerî kâtibi Taşkın Mehmed *ayanlık hevesiyle her şeye karıştıkları için* Bursa'dan Manisa'ya sürgün edilmişlerdir⁴⁶.

2. 1. 3. Emre İtaatsizlik

Osmanlı Devleti'nde idare belli bir hiyerarşik sistemle kurulmuş ve idareyi oluşturan görevliler birbirine bağlanmıştır. Bu düzen içinde verilen emir ve görevleri yerine getirmeyenler çeşitli cezalara çarptırılmıştır. Emre itaatsizlik eden kişilere verilen cezalardan biri de sürgün cezasıdır. Emre itaatsizlikler arasında sefere katılmamak veya seferden firar etmek en yaygın sürgün sebebi olmuştur⁴⁷.

Örneğin Menteşe Sancağı mütesellimi Ebubekir Ağa'nın Darbhane-i Amire'ye olan borcuna mahsuben beş yüz nefer süvari askeri, oğlu Hacı Osman Ağa ile kışlaya göndermesi gerekirken, defalarca emirler verilmesine rağmen bu askerler gönderilmediğinden adı geçenlerin sürgün ve kalebind edilmelerine hükmedilmiştir⁴⁸.

2. 1. 4. Küfür ve Tehdit

Sövme ve tehdit gibi hareketlere de taziren sürgün cezası verildiği görülmektedir. Örneğin Gebze menzihanesinin odacısı İsmail kendi halinde olmayıp yoldan geçen ulaklara kaba küfürler ettiği ve ahaliyi tehdit ve taciz eylediğinden Bursa'ya sürgün edilmiştir⁴⁹.

2. 1. 5. Rüşvet ve Sahtekârlık

Rüşvet; yaptırılmak istenen bir işte yasa dışı kolaylık ve çabukluk sağlanması için bir kimseye mal veya para olarak sağlanan çıkar şeklinde tanımlanmaktadır⁵⁰. Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren rüşvetin gayrimeşru amaçların temini için kullanıldığına dair bilgiler bulunmaktadır⁵¹.

16. yüzyıldan sonra, Osmanlı Devleti'nde idari sistem yanında mali sistem de bozulmaya başlamıştır. Uzun süren savaşlar, isyanlar ve gelir kaynaklarının azalması neticesinde devletin otoritesi sarsılmaya başlamış, kamu görevlilerinin gelirlerinin de aynı ölçüde azalması neticesinde birçoğunun rüşvete tamah eder hale gelmesi meseleyi daha da güçleştirmiştir. Bu gelişmeler doğrultusunda rüşvet çok yaygınlaşmış ve zaman içinde gelenekselleşmiştir^{52,53}.

46 Uluçay, "Sürgünler", s. 516.

47 Koca, *17 Numaralı Kalebind Defterine Göre 1182-1188 Yılları Arasında Osmanlı Devleti'nde Suç, Suçlu, Hapishaneler ve Cezalar*, s. 38.

48 Örnekler için bkz. Daşcıoğlu, *Osmanlı'da Sürgün-Osmanlı Devleti'nin Sürgün Siyaseti (XVIII. Yüzyıl)*, s. 96-97.

49 Örnek için bkz. Daşcıoğlu, *Osmanlı'da Sürgün- Osmanlı Devleti'nin Sürgün Siyaseti (XVIII. Yüzyıl)*, s. 97.

50 Ali Şahin Kılıç, *Uluslararası Boyutuyla Rüşvet Suçu*, Adalet Yayınevi, 1. Baskı, Ankara 2016, s. 5-6.

51 Ömer Düzbakar, "İslâm-Osmanlı Ceza Hukukunda Rüşvet Ve Bursa Şer'iyye Sicillerine Yansıyan Örnekler", *e-Journal of New World Sciences Academy*, c. 3, s. 3, 2008, s. 539-540.

52 a.g.m, s. 540.

53 Memurlar arasındaki rüşvetin yaygınlığını en iyi Diyarbakır Valisi'nin şu sözleri açıklamaktadır: "Dürüst olmayı teşvik eden hiçbir şey yok. Adil bir yöneticilik yapmaya kalksam öbür paşaların hepsi karşımda birleşir ve kısa sürede yerimden olurum; rüşvet almasam hiçbir şey satın alamayacak kadar fakirleşirim. " bkz. Erdoğan Keleş, "Tanzimat Döneminde Rüşvetin Önlenmesi İçin Yapılan

Osmanlı Devleti'nin rüşvet ile mücadele edebilmek adına rüşvet alan kişilere çeşitli cezalar verdiği görülmektedir. Örneğin Erzurum müftüsü Abdurrahman Efendi kötü işlerinden ve rüşvet almasından ötürü sürgün edilmiştir⁵⁴. Rüşvet aldığı hakkında iftiraya uğrayan ve bu yüzden azledilen eski Anadolu kazaskeri Veliyyüddin Efendi, iftiracıların teskin edilebilmesi için bir süre Midilli'ye sürülmüştür⁵⁵.

03.02.1855 tarihinde rüşvet ile mücadele etmek amacıyla “Men-i İrtikaba dair cezaname layihası” adıyla yeni bir nizamname hazırlanarak yürürlüğe girmiştir. Nizamname'nin 1. maddesi uyarınca rüşveti doğrudan veya adamları vasıtasıyla alan şahıs, hangi sınıf, millet ve rütbeye mensup olursa olsun almış olduğu rüşvet kendisinden bir misli olarak alınıp, mansıp, memuriyet ve rütbesinden çıkarılarak maaşı kesilecek, eğer bu suçu ilk defa işlemiş ise bir sene hapis veya iki sene müddetle sürgün cezasına çarptırılacaktır.

Nizamname'nin 6. maddesine göre eğer bir kişi bir defa rüşvet suçundan mahkûm olmuş ve ikinci defa aynı suçla itham ediliyorsa, almış olduğu para iki kat olarak alınıp, iki sene kürek ve beş sene sürgün cezasına çarptırılarak tüm maaşı kesilecek ve memuriyetten bir daha geri alınmamak üzere çıkarılacaktır.

Nizamname'nin 7. maddesine göre rüşvet veren kişiler de iki sene kürek veya buna bedel beş sene sürgün cezasına çarptırılıp ömürlerinin sonuna kadar devlet hizmetine alınmayacaklardır.

Nizamname'nin 9. maddesine göre rüşvet alan veya aracılık yapan kadınların hem kendileri hem de kocaları hakkında da bir sene hapis veya iki sene sürgün cezası uygulanacaktır.

Nizamname'nin 15. maddesine göre Devlet hazinesine gelir getiren her türlü emval mutlaka müzayede usulüyle halka açık şekilde satılacaktır. Müzayedelerde rakiplerini korkutan veya hile ile iltizamları alan kişiler ile buna müsaade eden görevliler devlet hazinesini zarara uğrattıkları için kendilerinden bu para tahsil edilecek, bulundukları memuriyet ve mansıptan azil edilerek bir sene müddetle hapis veya buna bedel iki sene sürgün cezasına çarptırılacaktır.

Nizamname'nin 19. maddesine göre her kim devlet hazinesini nakden ve aynen sirkat yoluyla zarara uğrattırsa, sirkat olunan şey iki kata olarak tahsil edilip, eğer devlet memuru ise bir daha memuriyete alınmamak üzere maaşı kesilip, memuriyetten çıkarılarak, bir sene müddetle küreğe veya üç sene hapis veya beş sene sürgün cezasına çarptırılacaktır. Yok eğer sirkat suçu işleyen kişi devlet memuru değilse hiçbir vakitte memuriyete alınmayacaktır.

Osmanlı Devleti'nde rüşvet suçuna ilişkin ilgi çeken bir husus, rüşvet suçunun devlet görevlilerine mahsus bir suç olarak mütalaa edilmemesidir. Bu itibarla devlet görevlisi olmayan vatandaşların da rüşvet suçundan dolayı sürgün cezasına çarptırıldıkları görülmektedir. Örneğin İstanbul'da oturan Ümmügülsüm adlı bir kadın, hileci ve da-

Düzenlemeler”, *Ankara Üniversitesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, c. 24, s. 38, 2005, s. 262.

54 Örnek için bkz. Daşcıoğlu, *Osmanlı'da Sürgün- Osmanlı Devleti'nin Sürgün Siyaseti (XVIII. Yüzyıl)*, s. 101.

55 Örnek için bkz. Mehmet Ümütli, *İslam Hukukunda Rüşvet Suçu ve Hukuki Sonuçları*, Ankara Üniversitesi SBE, Ankara 2006 (Yüksek Lisans Tezi), s. 83.

lavereci olması; rüşvet alıp vermesi gibi suçlardan dolayı Bursa'ya sürgün edilmiştir⁵⁶. Nitekim 1855 Nizamnamesi'nin 4. maddesinde rüşvet suçu işleyen kişiler eğer devlet memur değiller ise azil dışındaki tüm cezaların onlar için de geçerli olacağı açıkça belirtilmiştir.

09.08.1858 tarihinde Ceza Kanunnamesi yürürlüğe girmiştir. Kanunnamede eski nizamnamenin hükümleri aynen yer alırken; sadece rüşvet alan, veren ve aracılık edenlere ilişkin cezalarda değişiklikler yapılmıştır. Mesela eski nizamname, rüşvet alana memuriyetten çıkarma, bir misli para cezası ve bu suçu ilk defa işlemiş ise bir sene hapis veya iki sene sürgün cezası öngörmekte iken Kanunname'de yine memuriyetten çıkarma, bir misli para cezası uygulaması vardır. Ancak bu suçun ilk defa işlenmiş olması durumunda muvakkaten (geçici) kalebindlik cezası ile altı sene sürgün (tard) cezası uygulaması da bulunmaktadır. Aynı cezalar rüşveti veren ve aracılık eden için de geçerlidir⁵⁷.

Rüşvet suçunun yanında sahtekarlık yapan, yalan beyanda bulunan ve evrakta sahtecilik yapan kişilerin de sürgün cezasına çarptırıldıkları görülmektedir. Örneğin İstanbul'da Çarşamba Pazarı'nda Simitçi Hasan, dört paralık simidi on beş dirhem noksan sattığından dolayı Seddülbahir'e sürgün ve kalebind edilmiştir. Keza sahte ferman tahrir eden Zağra-i Atik Mehmet Bey'in Limni adasına sürgün edilmesine hükmedilmiştir⁵⁸.

2. 1. 6. Zina, Fuhuş ve Umumhanecilik

Zina, ceza ehliyeti olan bir erkeğin, cinsî münasebette bulunma hakkı veya şüphesi olmadan, kendisine meyil duyulan ve hayatta olan bir kadınla ve onun rızasıyla cinsel münasebette bulunması olarak tanımlanmaktadır⁵⁹.

Zina, İslam hukukunda had suçları arasında sayılmaktadır zira Nur suresinin 24. ayetinde “Zina eden kadın ve erkeğin her birine yüz sopa vurun.” hükmü yer almakta ve suçun cezası açıkça belirtilmektedir.

Zina suçunun tanıkla ispatı diğer suçların ispatından farklıdır. Zinanın ispatı için iki tanık yetmemekte, dört erkek tanığın zina fiilini gördüklerine dair tanıklık etmeleri gereklidir⁶⁰. Zira Nisa suresinin 15. ayetinde “Kadınlarınızdan zina edenlerin aleyhine dört şahit getirin.” denilmektedir.

Zina suçunun ispatının bu denli zor olması karşısında had cezası uygulamasının yok denecek kadar az olduğu söylenebilir. Bununla birlikte zina ettiği düşünülen bir kişiye had cezasının uygulanmadığı durumlarda taziren başka cezaların uygulandığı hem kanunnamelerden hem de mahkeme kararlarından anlaşılmaktadır. Örneğin Kanuni dönemi Ceza Kanunnamesinde “Bir Müslüman zina eylese, Şer' ile sabit olsa ve zina eyleyen muhsan yani evli olup bay olsa siyaset olunmadığı yani hadd-i zina urulmaza...⁶¹” hükmüne yer verilmiştir.

56 Örnek için bkz. Daşcıoğlu, *Osmanlı'da Sürgün- Osmanlı Devleti'nin Sürgün Siyaseti (XVIII. Yüzyıl)*, s. 103.

57 Keleş, “Tanzimat Döneminde Rüşvetin Önlenmesi İçin Yapılan Düzenlemeler”, s. 278.

58 Örnekler için bkz. Daşcıoğlu, *Osmanlı'da Sürgün- Osmanlı Devleti'nin Sürgün Siyaseti (XVIII. Yüzyıl)*, s. 101.

59 Mustafa Avcı, *Osmanlı Ceza Hukuku Genel Hükümler*, 2. Baskı, Konya 2014, s. 383.

60 Cihan Osmanağaoğlu, “Klasik Dönem Osmanlı Hukukunda Zina Suçu ve Cezası”, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, c. LXVI, s. 1, 2008, s. 118.

61 Daşcıoğlu, *Osmanlı'da Sürgün- Osmanlı Devleti'nin Sürgün Siyaseti (XVIII. Yüzyıl)*, s. 107.

Kanun-ı Osmani'de “Ve dahi bir kimesneyi mahallesi ve karyesi cemâ'ati hırsızdur deyü veya kahbedir deyü şikâyet edüp bize gerekmez deyü mahallesinden ve karyesinden sürdürülüp gidereler. Ve eğer vardığı yerde kabul etmeyeler, şehirden sürülür. Amma birkaç gün tevakkuf edeler, tâ ki, ol yaramazlığına tevbe eyleye; salâh üzere olursa, dahl etmeyeler ve illâ olmaz ise, ol mekândan sürüb red edeler, şehirden çıkaralar.” hükmü, fahişelik yapan kadınların sürgün edildikleri yerlerde istenmedikleri takdirde o bölgeden de çıkartılabileceklerini öngörmektedir⁶².

İslam ve Osmanlı ceza hukukunda zina ile fuhuş arasında kesin bir ayırım yapılmamıştır. Şeyhülislam Ebussuud Efendi bir fetvasında “Bir taife köyden köye gezip avretlerine ve kızlarına ve cariyelerine zina ettirmeyi adet edinseler şer'an ne lazım olur?” şeklindeki soruya “salahları zahir oluncaya dek zindandan çıkarılmayıp, zinası sabit avretler cemî'an recm olunmak lazımdır” şeklinde cevap vererek⁶³ zina ile fuhuş özdeşleştirmiştir.

Osmanlı uygulamasında zina ve fuhuş yapan kişilere taziren ölüm ve cinsel organın kesilmesi gibi çok ağır cezalar verildiği gibi, çoğunlukla sürgün edildikleri ve kürek cezasına çarptırıldıkları görülmektedir. Fuhuş nedeniyle bazı kadınların evlerinin zorla sattırılması, kendilerinin de hapsedilmeleri ya da sürgüne gönderilmeleri en sık rastlanan uygulamalar olarak bildirilmektedir⁶⁴. Çoğu kez bir yerleşim biriminde fuhuş yapan kadınların toplu halde sürüldüklerine de rastlanmaktadır⁶⁵. Sürgün yerleri genellikle merkeze yakın yerler olarak seçilmiş ve bu kişilerin denetim altında tutulmasına çalışılmıştır. Fuhuş suçunun tespitinde ve cezalandırılmasında halkın talepleri de dikkate alınmış, çoğu kez halkın yaygın şikâyetleri sonucu failler sürgün cezasına çarptırılmışlardır⁶⁶.

2. 1. 7. İftira ve Yalancı Şahitlik

Osmanlı Devleti'nde yalancı şahitlik yapan yahut iftira suçunu işleyen kişilerin taziren teşhir ve sürgün gibi cezalara çarptırıldıkları görülmektedir⁶⁷. Örneğin arz odasında mahkeme sırasında Hasan adlı kimsenin yalancı şahitlik yaptığı anlaşılmış ve Bozcaada'ya sürgün edilmesine hükmedilmiştir⁶⁸.

Bizzat yalancı şahitlik yapan kimseler olduğu gibi bu işi meslek edinerek ihtiyaç halinde yalancı şahitler temin eden ve karşılığında para alan kimseler de bulunmaktadır.

62 Esra Yakut, “Tanzimat Döneminden Önce Osmanlı Hukukunda Evlilik Dışı İlişkilere Verilen Cezalar”, *Kebikeç Dergisi*, s. 31, 2011, s. 264.

63 Nevin Ünal Özkorkut, “İslam Ceza Hukukunda Kadın”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, c. 56, s. 2, 2007, s. 91.

64 Osmanağaoğlu, “Klasik Dönem Osmanlı Hukukunda Zina Suçu ve Cezası”, s. 162.

65 Daşcıoğlu, *Osmanlı'da Sürgün- Osmanlı Devleti'nin Sürgün Siyaseti (XVIII. Yüzyıl)*, s. 113.

66 “*İstanbul Rum Patriği*, Banesyus adındaki rahibin evine fahişe kadı getirerek zina işlediğine dair bilgi almış ve yasakçı marifetiyle evi bastırmıştır. Bu olay üzerine rahip Kıbrıs'a sürgün edilmiştir. Bunun için bir kısım reayanın yazılı arzuhalleri vardır. Osmanlı adalet sistemi içinde toplumun bu tür şikâyetlerle gösterdiği reaksiyonlar dikkate alınmış ve gerekenler yapılmıştır. Amaç Müslüman ya da Gayrimüslim toplumun huzur ve güvenliğini sağlamaktır.” Daşcıoğlu, *Osmanlı'da Sürgün- Osmanlı Devleti'nin Sürgün Siyaseti (XVIII. Yüzyıl)*, s. 116-117.

67 Neşe Erim, “Osmanlı İmparatorluğunda Kalebendlik Cezası ve Suçların Sınıflandırılması Üzerine Bir Deneme”, *Osmanlı Araştırmaları IV*, c. 4, s. 4, 1984, s.87.

68 Daşcıoğlu, *Osmanlı'da Sürgün- Osmanlı Devleti'nin Sürgün Siyaseti (XVIII. Yüzyıl)*, s. 119.

Örneğin İstanbul’da Ayşe adlı bir kadın, Ümmügülsüm hatundan 4000 kuruş alacağı olduğunu iddia etmiş ve bunu ispat için Kafesçi Mehmet adlı kişiyi şahit göstermiştir. Ancak yapılan tahkikat sonucunda Mehmet’in yalancı şahit olduğu anlaşılmış ve Bursa’ya sürgün edilmiştir⁶⁹.

Sadece adli makamlar önünde gerçekleşen iftiralar ceza sebebi sayılmamış, halk arasında yalan haber yaymak da sürgün cezası ile cezalandırılmıştır. Örneğin Şam’ın nüfuzlu kişilerinden bazılarının İstanbul’da oturdukları ve kendi hizmetlerinde bulunan bazı adamlarıyla mütemadiyen vilayetin sükun ve rahatını bozacak mahiyette yalan haberler çıkarmakta devam ettiklerinden sürgün edilmelerine karar verilmiştir. 1757’de Manisalı Timur Kazık oğlu da Manisalı Kapucubaşı Hidayetullah Ağa’nın peşinden İstanbul’a giderek onu gözden düşürmek için yalan haberler yaydığından memleketi Manisa’ya sürülmüştür⁷⁰.

2. 1. 8. Edebe Aykırı Mektup ya da Arzuhal Yazmak

Edebe aykırılık içeren mektup ya da arzuhal yazan kişilerin de sürgün cezasıyla cezalandırıldıklarına dair birtakım örnekler bulunmaktadır. Örneğin İstanbul’da Aksaray pazarında bulunan biri sipahi diğeri silahtar iki yazıcı kadınlara aşk mektupları yazdıkları için Midilli Kalesi’ne sürgün edilmişlerdir⁷¹.

Örneğin, babasından kalan ve başkasına tevcih edilen İnebahtı Kalesi dizdarlığının kendisine verilmesi gerektiği konusunda padişaha arzuhal yazarak kendisini rahatsız eden bir kişinin Kıbrıs’a sürgün edilmesine karar verilmiştir⁷².

2. 1. 9. Hırsızlık

Zina suçuna benzer şekilde hırsızlık (sırat) suçu da esasen cezası Kur’an-ı Kerim’de belirlenmiş olan bir had suçudur. Bununla birlikte her hırsızlık suçu haddenden cezalandırılmamış, malın değerinin belli bir miktarı aşması veya malın hırs altında olması gibi bazı ölçütler getirilmiştir. İşte bu ölçütler gerçekleşmediğinde failer taziren cezalandırılmaktadır. Osmanlı uygulamasında hırsızlara taziren değnek vurulması, para cezası verilmesi ve sürgün edilmeleri gibi cezalar uygulanmıştır.

Örneğin Ankaralı Fatma ile kocası Hasan İstanbul’da bazı evlere girerek hırsızlık yaptıkları için önce zindana atılmışlar, çaldıkları mallar sahiplerine verildikten sonra Kıbrıs’a sürgün edilmişlerdir. Keza İstanbul’da Paşalı Ali ismindeki bir kişi Hekim Çelebi Medresesi’nde hırsızlık töhmetiyle yakalanıp İzmir’e sürgün edilmiştir⁷³.

69 Örnekler için bkz. Daşcıoğlu, *Osmanlı’da Sürgün- Osmanlı Devleti’nin Sürgün Siyaseti (XVIII. Yüzyıl)*, s. 119.

70 Uluçay, “Sürgünler”, s. 520.

71 Daşcıoğlu, *Osmanlı’da Sürgün- Osmanlı Devleti’nin Sürgün Siyaseti (XVIII. Yüzyıl)*, s. 121.

72 Örnekler için bkz. Daşcıoğlu, *Osmanlı’da Sürgün- Osmanlı Devleti’nin Sürgün Siyaseti (XVIII. Yüzyıl)*, s. 121-122.

73 Örnekler için bkz. Daşcıoğlu, *Osmanlı’da Sürgün- Osmanlı Devleti’nin Sürgün Siyaseti (XVIII. Yüzyıl)*, s. 122.

3. Sürgün Cezasının Toplumsal Sınıf veya Statü Çerçevesinde Değerlendirilmesi

3. 1. Devlet Görevlilerine Verilen Sürgün Cezaları

Osmanlı Devleti'nde reaya sınıfından adi suçlulara işledikleri çeşitli suçlar karşılığında sıkça sürgün cezası verildiği müşahade edilmekle birlikte, sürgün cezasının başka bir boyutu da bulunmaktadır ki bu yönetici sınıfa mensup olan kişilere verilen sürgün cezaları ve ikamete memur edilme emirleridir.

Bilindiği üzere Fatih döneminden sonra devlet yönetiminde kul sistemi geliştirilerek benimsenmiş, merkezi otoritenin güçlendirilmesi için yönetici sınıf ve özellikle vezir-i azamlar gayrimüslimlerden devşirilen kullar arasından seçilmeye başlanmıştır⁷⁴.

Kul sisteminin en önemli özelliklerinden ve temel faydalarından biri kulları destekleyen güçlü aileler ya da sosyal gruplar bulunmadığı için padişahın yönetici sınıf üzerinde herhangi bir dirençle karşılaşmaksızın gözetim ve denetim yetkisini kullanabilmesi, dilediğinde görevden alabilmesidir. Padişah, aynı zamanda yargılama yapmaksızın bu kişilere ölüm dâhil istediği cezayı verebilmekte ve mallarını müsadere edebilmektedir⁷⁵. İlmiye sınıfı ise yargılama yapılmaksızın cezalandırılmamaları hasebiyle bu hususta bir istisna teşkil eder⁷⁶. İlmiye sınıfının mensuplarına, çok ağır bir suç işlemedikleri sürece, katl cezası verilmez, sürgün cezası ile yetinilirdi⁷⁷. Keza ilmiye sınıfına siyaseten katl ya da sürgün cezası verildiğinde malları da müsadere edilmezdi⁷⁸.

Yukarıdaki açıklamalar ışığında yönetici sınıfa da padişah tarafından sürgün cezası verildiği ve bu cezaların reayanın aksine bir mahkeme kararına gerek duyulmaksızın infaz edilebileceği, bu durumun da kul sisteminin yapısından kaynaklandığı görülmektedir. Yönetici sınıfa verilen cezalar genellikle görevde başarısızlık, halka zulmetme⁷⁹, usulsüz vergi toplama nevinden sebeplere dayandığı gibi bu hususta o bölgede yaşayan halkın talepleri de dikkate alınmaktadır⁸⁰.

Yönetici sınıfa verilen sürgün cezalarının genellikle cezirebendlik şeklinde, yani adalara sürgün edilmek suretiyle yapıldığı dikkati çekmektedir⁸¹. Bununla amaçlanan hem sürgün edilen kişilerin sürgün yerinden kaçmasını engellemek hem de sahip olduğu gücü kullanarak devlete karşı bir ayaklanma başlatma ihtimalinin önüne geçmektir. Bu açıdan değerlendirildiğinde sabık yöneticilerin en tehlikeli sürgünler olduğu görülecektir.

İkamete memur edilen kişiler sürgün cezasına çarptırılanlara göre çok daha iyi şartlar altında bulunur, çoğu kez kendisine aylık bağlanır ve gittiği yerde vakıf işleriyle

74 Sevgi Gül Akyılmaz, "Osmanlı Devleti'nde Yönetici Sınıf Açısından Müsadere Uygulaması", *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, c. XII, s. 1-2, 2008, s. 396.

75 Akyılmaz, "Osmanlı Devleti'nde Yönetici Sınıf Açısından Müsadere Uygulaması", s. 403.

76 Mehmet Ali Ünal, *Tanzimat'tan Önce Osmanlı Devleti'nde Memur Yargılaması*, I. *Türk Hukuk Tarihi Bildirileri*, 1. Baskı, İstanbul 2014, s. 277-304, s. 278.

77 Ünal, *Tanzimat'tan Önce Osmanlı Devleti'nde Memur Yargılaması*, s. 278.

78 Akyılmaz, "Osmanlı Devleti'nde Yönetici Sınıf Açısından Müsadere Uygulaması", s. 404.

79 Ünal, *Tanzimat'tan Önce Osmanlı Devleti'nde Memur Yargılaması*, s. 286, Uluçay, "Sürgünler", s. 511.

80 Daşcıoğlu, *Osmanlı'da Sürgün- Osmanlı Devleti'nin Sürgün Siyaseti (XVIII. Yüzyıl)*, s. 123.

81 Daşcıoğlu, *Osmanlı'da Sürgün- Osmanlı Devleti'nin Sürgün Siyaseti (XVIII. Yüzyıl)*, s. 124.

uğraşarak devlete katkıda bulunmaya devam ederlerdi. Bununla birlikte sürgün cezasına çarptırılmamış olsalar dahi bu kişilerin de mallarına el konulurdu. Örneğin Rusçuk muhafızı Hasan Paşa ihtiyarlaması ve gözlerinin kör olması sebebiyle tuğ ve sancağı alınarak Rodos adasında ikamete memur edilmiş, ayrıca hazinesinde bulunan emval ve eşyanın geri alınmasına hükmedilmiştir⁸².

İkamete memur edilen kişi gittiği yerde bir suç işlerse ikameti sürgüne çevrilebilirdi. Örneğin vezirliği alınarak kendi memleketi olan Selanik'te oturmasına izin verilen Hasan Paşa, rahat durmayıp ahaliye zulmettiğinden Gelibolu'ya sürgün edilmiştir⁸³.

3. 2. Gayrimüslimlere Uygulanan Sürgün Cezaları

Osmanlı Devleti'nde gerek Müslümanların gerekse gayrimüslimlerin hakları eşit derecede korunduğu gibi, işledikleri suçlardan dolayı da eşit cezalar almışlardır⁸⁴. Bu durumun doğal bir sonucu olarak bir Müslümana sürgün cezası verilmesi gereken durumlarda gayrimüslim vatandaşlara da sürgün cezası verildiği görülmektedir.

Gayrimüslim tebaa içinde huzursuzluk yaratan şahısların varlığı halinde cemaatin ileri gelenleri, padişahın sürgün fermanı talep etmiş ve bu talepler çoğu kez olumlu karşılanmış⁸⁵. Aynı şekilde cemaat liderleri bir suç işlediğinde veya cemaat üyeleri bu kişinin sürülmesini istediklerinde padişaha durumu arz etmişler ve cemaat liderlerinin sürülmesini sağlamışlardır. Örneğin İstanbul Rum Patriki Samuel gerek Müslüman gerek gayrimüslim ahaliye uygunsuz hareketlerde bulunduğundan Aynaroz'a cemaat metropolitenlerinin talebi üzerine sürgün edilmiştir⁸⁶.

Bilindiği üzere Osmanlı Devleti'nde Müslümanların içki içmesi yasak olduğu halde gayrimüslimlerin içki içebilmesi ve satabilmesi belli koşullar altında serbestti. Buna karşılık gayrimüslimlerin Müslümanlara içki satması suç teşkil etmekteydi. İşte bu suçu işleyerek Müslümanlara içki satan bazı gayrimüslimler sürgün ve kürek cezasıyla cezalandırılmış⁸⁷.

4. Sürgün Cezasının Özel Görünüş Biçimleri

Sürgün cezası, her ne kadar bir bütün halinde bu isimle anılmakta ise de esasen çok sayıda farklı görünüş biçimine sahiptir. Bunlar, genellikle sürgün cezasının gerçekleştiği mekânı ifade etmekle birlikte, kimi zaman sürgün cezasına eklenen ve onu daha ağır bir cezaya dönüştüren diğer unsurları da içermektedir.

Bir kişinin işlediği suç dolayısıyla ceza mahkûmiyetinin bir sonucu olarak bir kale-nin hisarına hapsedilmesi ve buradan çıkmasının yasaklanması⁸⁸ olarak tanımlanabile-

82 Daşcıoğlu, *Osmanlı'da Sürgün- Osmanlı Devleti'nin Sürgün Siyaseti (XVIII. Yüzyıl)*, s. 134.

83 Daşcıoğlu, *Osmanlı'da Sürgün- Osmanlı Devleti'nin Sürgün Siyaseti (XVIII. Yüzyıl)*, s. 123.

84 Acehan, "Osmanlı Devleti'nin Sürgün Politikası ve Sürgün Yerleri", s. 14.

85 Daşcıoğlu, *Osmanlı'da Sürgün- Osmanlı Devleti'nin Sürgün Siyaseti (XVIII. Yüzyıl)*, s. 128.

86 Örnek için bkz. Daşcıoğlu, *Osmanlı'da Sürgün- Osmanlı Devleti'nin Sürgün Siyaseti (XVIII. Yüzyıl)*, s. 153.

87 Daşcıoğlu, *Osmanlı'da Sürgün- Osmanlı Devleti'nin Sürgün Siyaseti (XVIII. Yüzyıl)*, s. 152.

88 Avcı, *Osmanlı Ceza Hukuku Genel Hükümler*, s.512 vd., Acehan, "Osmanlı Devleti'nin Sürgün Politikası ve Sürgün Yerleri", s. 15.

cek ve Osmanlı Devleti'nde 18.yy.'da yaygınlaşmaya başlayan⁸⁹ **kalebendlik cezası**⁹⁰, suçluların kendi memleketinden uzak kalelere gönderilmeleri bakımından bir çeşit sürgün niteliği taşımaktadır⁹¹. Mahkûmların bir kalede tutulmaları ve dışarı çıkmamalarına izin verilmemesi nedeniyle sürgün cezasına kıyasla daha ağır bir ceza olarak mütalaa edilmektedir.

Kalebendler kale içerisinde firar ve benzeri durumlar olmamak kaydıyla kale halkıyla bir araya gelip konuşabilirler, meslek ve sanat icrası ile meşgul olabilirler, kale içerisindeki arazileri kiralamak suretiyle ürün ile yetiştirebilirler, ailelerini yanlarına alabilirler veya orada evlenebilirlerdi⁹². Kalebendlik cezası bazen idama mahkûm olanların cezasının hafifletilerek kalebendliğe çevrilmesi şeklinde de gerçekleşebilmekteydi⁹³.

Osmanlı uygulamasında kalebendlik cezasının çok büyük oranda kamu düzenini ihlal etmeye yönelik suçlara karşılık verildiği görülmektedir⁹⁴. Bunun yanında iftira, evrakta sahtecilik, yalancı şahitlik, fuhuş, adam öldürme, yaralama, müneccimlik, misyonerlik⁹⁵, küfür gibi suçlara karşılık olarak da verildiği görülmektedir. Bu tip suçlarda kalebendlik cezasının verilmesi genellikle bu suçların itiyad halini aldığı durumlarda olmuştur⁹⁶. Keza kalebendlik cezasının çoğu kez toplu halde işlenen suçlara ilişkin olarak verildiği de dikkat çekmektedir⁹⁷.

Zindanbendlik, mahkûmun kale içerisinde bulunan zindana atılmak suretiyle cezasını çekmesi olarak tanımlanabilir. Bu sebeple sürgün ve kalebendliğe göre daha ağır bir cezadır⁹⁸. Eşkiyayı başlarına toplamak, eşkiyaya yardım ve yataklık etmek, emre

89 Erim, “Osmanlı İmparatorluğunda Kalebendlik Cezası ve Suçların Sınıflandırılması Üzerine Bir Deneme”, s. 81.

90 “Tasadüfe bakın ki Farsça benden fiili de tıpkı İngilizce to bind ve Almanca binden gibi ‘bağlamak’ anlamına geliyor. Bunun pasif sıfatı olan ‘bende’ esasında ‘bağlı, bağımlı’ demek; köle ve mahkûm yerine de kullanılıyor. Bendeniz, ‘köleniz, hizmetkarınız, abd-i aciziniz’ anlamında bir saygı sözü. (...) Kalebendin İngilizcesi ise aynen castlebound.” Sevan Nişanyan, *Elifin Öküzü ya da Sürprizler Kitabı*, Everest Yayınları, 6. Basım, İstanbul 2016, s. 34.

91 Koca, 17 Numaralı Kalebend Defterine Göre 1182-1188 Yılları Arasında Osmanlı Devleti'nde Suç, Suçlu, Hapishaneler ve Cezalar, s. 52.

92 Koca, 17 Numaralı Kalebend Defterine Göre 1182-1188 Yılları Arasında Osmanlı Devleti'nde Suç, Suçlu, Hapishaneler ve Cezalar, s. 91.

93 Koca, 17 Numaralı Kalebend Defterine Göre 1182-1188 Yılları Arasında Osmanlı Devleti'nde Suç, Suçlu, Hapishaneler ve Cezalar, s. 52.

94 Acehan, “Osmanlı Devleti'nin Sürgün Politikası ve Sürgün Yerleri”, s. 16.

95 “Avrupalı misyonerler Osmanlı İmparatorluğunda, devletin uyanık ve titiz önlemlerine rağmen, faaliyet göstermekten geri kalmıyorlardı. Ancak çabaları genellikle Ortodoks Osmanlı tebasına yönelikti. Ama incelediğimiz defterde bu yabancı misyonerlere ceza verildiğine dair bir kayda rastlamadık. Defterde Ermeniler arasında yayılan misyoner faaliyetlerine rastlıyoruz. Katolikliği benimseyen ve Ermeniler arasında yaymak isteyen, Osmanlı uyruğu ermeni papazların sürgün veya kalebend edildiklerine dair 6 kayıt vardır.” bkz. Erim, “Osmanlı İmparatorluğunda Kalebendlik Cezası ve Suçların Sınıflandırılması Üzerine Bir Deneme”, s. 87.

96 Erim, “Osmanlı İmparatorluğunda Kalebendlik Cezası ve Suçların Sınıflandırılması Üzerine Bir Deneme”, s. 83-84.

97 Erim, “Osmanlı İmparatorluğunda Kalebendlik Cezası ve Suçların Sınıflandırılması Üzerine Bir Deneme”, s. 84.

98 Koca, 17 Numaralı Kalebend Defterine Göre 1182-1188 Yılları Arasında Osmanlı Devleti'nde Suç, Suçlu, Hapishaneler ve Cezalar, s. 64.

itaatsizlik etmek ve yasak zahire satışı yapmak gibi fiillerin zindanbendlik cezasıyla cezalandırıldığı görülmektedir⁹⁹.

Cezirebendlik, işlenen suçun cezasının bir adaya (cezire) sürgün edilmek suretiyle infaz edilmesi olarak tanımlanabilir¹⁰⁰. Esasen kalebendlik, palankabendlik ya da kürek gibi ağır cezalara nispetle, hükümlüye tanınan geniş hareket ve sosyal kontrol alanı dik-kate alındığında, bu cezanın sürgünün hafif bir şekli olduğu söylenebilir¹⁰¹.

Bu cezayı gerektiren suçlar fahiş fiyata kömür satmak, devlet görevlilerine karşı gelme, görevi ihmal, uygunsuz davranışlarda bulunmak, tahsilata mâni olma, yaralama, ıtlak şartına riayet etmemek, eşkıyalık şeklinde sıralanabilir¹⁰². Cezirebendlik cezası ile cezalandırılan kişilerin genellikle Kıbrıs, Limni, Midilli ve Bozcaada'ya sürgün edildikleri anlaşılmaktadır¹⁰³.

Palankabendlik ise, işlediği suçtan dolayı ceza mahkumiyetinin bir sonucu olarak cezanın palankalarda infaz edilmesidir. Palanka, ahşap kazıklardan inşa edilmiş olan ve etrafı içi su dolu hendeklerle çevrili küçük kaleler olarak tanımlanabilir¹⁰⁴. Tarihsel süreçte, ahaliye eziyet, metropolite itaatsizlik etmek, fuhuş, gasp, ırza tecavüz, zorla ayanlık nasp ettirmek, mahallin nizamını bozmak suçlarından dolayı bazı suçluların palakabendlik cezasına hükmedilebildiği müşahade edilmektedir¹⁰⁵.

Manastırbendlik cezası, işlediği suçtan dolayı ceza mahkumiyetinin bir sonucu olarak cezanın bir manastırda ikamet etmek ve buradan dışarı çıkmamak olduğu ceza türü olarak tanımlanabilir. Esasen hapis cezasının bir türü olarak değerlendirilebilecek manastırbendlik, genellikle Hristiyan tebaa bakımından uygulanmakta idi¹⁰⁶.

Uygunsuz davranışlarda bulunmak, manastırın nizamını bozmak, manastıra isabet eden irad-ı seferiyye ile tekalif-i saireyi ödememek ve ödeyenlere mani olmak, gam-mazlık ve nefy yerinden firar gibi fiillere manastırbendlik cezası verildiği müşahade edilmektedir¹⁰⁷.

Osmanlı Devleti'nde XVI. yüzyıldan itibaren, yaygın bir cezalandırma şekli olarak karşımıza çıkan **kürek cezaları**, İslam hukukunda mevcut olmayan ve ihtiyaca binaen

99 Koca, *17 Numaralı Kalebend Defterine Göre 1182-1188 Yılları Arasında Osmanlı Devleti'nde Suç, Suçlu, Hapishaneler ve Cezalar*, s. 64.

100 Mustafa Koyuncu, "Osmanlı Devleti'nde Sürgün: Arvad Adası Örneği (18. Yüzyıl)", *Asia Minor Studies*, c. 10, s. 2, 2022, s. 142.

101 Volkan Çeribaş, "Kalebend Defterlerinde Geçen Suç ve Ceza Türleri: 33 Numaralı Kalebend Defteri Örneği", *History Studies*, c. 10, s. 9, 2018, s. 90.

102 Koca, *17 Numaralı Kalebend Defterine Göre 1182-1188 Yılları Arasında Osmanlı Devleti'nde Suç, Suçlu, Hapishaneler ve Cezalar*, s. 63, Koyuncu, s. 147.

103 Çeribaş, "Kalebend Defterlerinde Geçen Suç ve Ceza Türleri: 33 Numaralı Kalebend Defteri Örneği", s. 93.

104 Eyüp Kul, "Bosna Eyaleti'nde Askeri ve Sosyal Alanda Yapılan Faaliyetler (1700-1715)", *Türkiyat Mecmuası Journal of Turkology*, c. 28, s. 2, 2018, s. 128-129.

105 Kul, "Bosna Eyaleti'nde Askeri ve Sosyal Alanda Yapılan Faaliyetler (1700-1715)", s. 65.

106 Suha Oğuz Baytimur, "276 Numaralı Mühimme-i Mektum Defterinin İncelenmesi ve Değerlendirilmesi", *VAKANÜVİS- Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, s. 6, 2021, s. 160-161.

107 Koca, *17 Numaralı Kalebend Defterine Göre 1182-1188 Yılları Arasında Osmanlı Devleti'nde Suç, Suçlu, Hapishaneler ve Cezalar*, s. 65.

ortaya çıkmış bir ceza türüdür¹⁰⁸. Kürek cezası ağır bir bedensel çalışmayı ve gerektiği durumlarda gemilerde zorunlu çalıştırılmayı da içerdiğinden, sürgünün en ağır çeşitlerinden biri olarak mütalaa edilmektedir¹⁰⁹.

Vergi ödememek, hırsızlık, eşkıyalık yapmak, suçluların firarına yardım etmek gibi suçlara kürek cezası verildiği görülmektedir¹¹⁰. Kürek cezası sürgün ve kalebendlik cezalarına kıyasla daha ağır bir ceza olarak kabul edilmekte ve hapis ile sürgün cezalarının bir karışımı olarak düşünülmektedir¹¹¹.

5. Sürgün Cezasının İnfazı

5. 1. Sürgün Cezasının Uygulanma Usulü

Sürgün cezası da, diğer bütün cezalar gibi İslam ceza hukukunun cezaların infazına yönelik ilkeleri çerçevesinde uygulanır¹¹². Sürgün cezasının infazına ilişkin süreç, sürgün cezasını gerektiren bir suçun işlenmesi ve bir kişi ya da grubun sürgün edileceğine dair karar verilmesi ile başlamaktadır. Bu süreçte öncelikle sürülecek kişinin bağlı olduğu makam ulema sınıfı ise şeyhülislam, askerî ise yeniçeri ağası, mülkiye sınıfı ise sadrazam veya kaimmakam paşa, makam-ı muallaya (sadrızam) arz eder, yapılan müracaat uygun görülürse sürgün için ferman çıkardı¹¹³. Nezaretlerin kurulması ile birlikte, görevlilerin sürgün teklifleri doğrudan bağlı bulundukları nâzırlıklar tarafından yapılmaya başlanmıştır¹¹⁴.

Yukarıda belirtildiği üzere İslam hukukunda sürgün cezasının şartlarından biri ulu'l-emrin bu cezayı takdir etmesi olduğundan, Osmanlı hukukunda da sürgün kararı muhakkak padişah fermanı ile infaz edilirdi.

Sürgün hükmü üç kısımdan oluşur: Birinci kısma sürülen ve sürülecek yer kadılarının adları yazılır. İkinci kısımda kimin sürüldüğü, hangi sebeple sürüldüğü, sürgüne hangi çavuşla gideceği, çavuşun nelere dikkat etmesi gerektiği, sürgün yeri kadısının ödevleri yer alırdı. Son kısımda ise sürülme tarihi ve hüküm yeri bulunurdu¹¹⁵.

108 Avcı, *Osmanlı Ceza Hukuku Genel Hükümler*, s.513, Esra Yakut, “Tanzimat Dönemine Kadar Osmanlı Hukukunda Taziri Gerektiren Suçlar ve Cezaları”, *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, s. 2, 2006, s. 36.

109 Baytimur, “276 Numaralı Mühimme-i Mektum Defterinin İncelenmesi ve Değerlendirilmesi”, s. 155.

110 Koca, *17 Numaralı Kalebend Defterine Göre 1182-1188 Yılları Arasında Osmanlı Devleti'nde Suç, Suçlu, Hapishaneler ve Cezalar*, s. 69.

111 Yakut, “Tanzimat Dönemine Kadar Osmanlı Hukukunda Taziri Gerektiren Suçlar ve Cezaları”, s. 36.

112 Avcı, eserinde bu ilkeleri şöyle sıralamaktadır:

1. İnfazda aşırılıktan sakınma
2. İnfazda tefrit
3. İnfazda aleniyet
4. İşkence yasağı
5. İnfazın (gerekli durumlarda) tehir edilebilirliği
6. İnfazda sıraya uyulması. Detaylı bilgi için bkz. Avcı, *Osmanlı Ceza Hukuku Genel Hükümler*, s.477 vd.

113 Daşcıoğlu, *Osmanlı'da Sürgün- Osmanlı Devleti'nin Sürgün Siyaseti (XVIII. Yüzyıl)*, s. 173.

114 Osman Köksal, “Osmanlı Hukukunda Bir Ceza Olarak Sürgün ve İki Osmanlı Sultanının Sürgünle İlgili Hattı-ı Hümayunları”, *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, s. 19, 2006, s. 295.

115 Daşcıoğlu, *Osmanlı'da Sürgün- Osmanlı Devleti'nin Sürgün Siyaseti (XVIII. Yüzyıl)*, s. 174-175.

Sürgün edilecek kişi İstanbul'da ikamet ediyor ise sürgün kararının infazına ilişkin evrak işlemleri tamamlanana kadar evinde ya da hapishanede bekletilirdi. Buna karşılık sürgün edilecek kişi taşrada ise sürgün fermanı kişinin bulunduğu ve sürgüne gönderileceği yerlerin kadılarına veya sürülecek kişiyle sürüleceği yer kadısına ve mübaşire yazılırdı¹¹⁶.

Eğer sürgün edilecek kişi devleti zarara uğratmış ya da devlete borçlu ise veya başka şahısları malvarlığı bakımından bir zarara uğratmış ise bu alacak tahsil edilmeden ya da zarar giderilmeden kişi sürgün edilmezdi¹¹⁷. Bu durum hükümlerde “ihkâk-ı hâk olunduktan sonra” ibaresiyle belirtilmektedir¹¹⁸. Eğer tahsilat yapılamamış ise sürgün edilen kişinin sürgün yerinde elde edileceği gelirlere el konulması mümkündür. Bazı durumlarda ise sürgünün suçlunun zimmetindeki mal tahsil edilinceye değin süreceği öngörülebilirdi¹¹⁹. Sürgün ile birlikte müsadere kararı verilmiş ise sürgün edilecek kişinin evine bir müsadere memuru gönderilir ve malları müsadere edilirdi¹²⁰.

Sürgün cezasına çarptırılan kişi sürgün yerine bir çavuş nezaretinde giderdi. Sürgün yerinin değiştirilmesinde de aynı usul takip edilirdi. Eğer sürgün edilen kişi yüksek dereceli bir devlet memuruysa sürgüne çavuş nezaretinde değil, haseki, kapıcıbaşı gibi memurların nezaretinde götürülürdü¹²¹.

Sürgün cezası infaz edilirken sürgün edilecek kişinin en kısa yoldan sürgün yerine varması sağlanır, genellikle kara yolunda at arabası, sürgün adalara yapılacak ise gemiler kullanılırdı. Sürgün edilecek kişi sürgün yerine vardığında sürgün yerinde mübaşir tarafından sürgün fermanı okunur ve halka ilan edilirdi¹²².

5. 2. Sürgün Edilen Kişinin Sosyal Durumu

Sürgün edilen kişilerin sürgün yerine vardıktan sonra nasıl bir hayat sürecekleri ve hangi sınırlamalara tabi olacakları da önemli bir husustur. Sürgün cezası verilen kişi sürgün yerine ulaştıktan sonra kendisine kadı tarafından bu kişinin mevkiine uygun bir ev bulunur¹²³. Kadı ayrıca bu kişinin kaçmaması ve yeniden suç işlememesi için gerekli tedbirleri alır.

Sürülen kişiler görevlerinden azledilir ve çoğunlukla rütbeleri de alınır. Bazı hallerde sürgüne gönderilen ulemanın ilmiye sıfatı da kaldırılmaktadır¹²⁴. Sürgün edilen kişilerin maaş ve mülkiyet gibi hakları değişkenlik göstermektedir. Bazı sürgünler, maaşları, gelirleri ve akrabaları ile sürülerek bolluk ve refah içinde yaşarken bazıları açlıkla mücadele etmek durumunda kalmıştır¹²⁵.

116 Daşcıoğlu, *Osmanlı'da Sürgün- Osmanlı Devleti'nin Sürgün Siyaseti (XVIII. Yüzyıl)*, s. 174.

117 Acehan, “Osmanlı Devleti'nin Sürgün Politikası ve Sürgün Yerleri”, s. 14, Daşcıoğlu, *Osmanlı'da Sürgün- Osmanlı Devleti'nin Sürgün Siyaseti (XVIII. Yüzyıl)*, s. 132.

118 Koca, *17 Numaralı Kalebend Defterine Göre 1182-1188 Yılları Arasında Osmanlı Devleti'nde Suç, Suçlu, Hapishaneler ve Cezalar*, s. 69.

119 Koca, *17 Numaralı Kalebend Defterine Göre 1182-1188 Yılları Arasında Osmanlı Devleti'nde Suç, Suçlu, Hapishaneler ve Cezalar*, s. 73.

120 Akyılmaz, “Osmanlı Devleti'nde Yönetici Sınıfı Açısından Müsadere Uygulaması”, s. 409.

121 Daşcıoğlu, *Osmanlı'da Sürgün- Osmanlı Devleti'nin Sürgün Siyaseti (XVIII. Yüzyıl)*, s. 160.

122 Daşcıoğlu, *Osmanlı'da Sürgün- Osmanlı Devleti'nin Sürgün Siyaseti (XVIII. Yüzyıl)*, s. 177.

123 Uluçay, “Sürgünler”, s. 534.

124 Daşcıoğlu, *Osmanlı'da Sürgün- Osmanlı Devleti'nin Sürgün Siyaseti (XVIII. Yüzyıl)*, s. 142.

125 Uluçay, “Sürgünler”, s. 508.

Sürgün edilen idarecilere maaş bağlanmadığı, buna karşılık ikamete memur edilen kişilere ise çoğu zaman aylık bağlandı¹²⁶, refah içinde yaşadıkları görülmektedir. Sürgün edilen kişiler gittikleri yerlerde tımar ve zeamet sistemine bağlanmış ve bazı hallerde devlet hizmetlerinde kullanılmışlardır.

Sürgün edilen kişi eğer evli ise ve çocukları varsa bu kişileri de yanında götürmekte serbesttir¹²⁷ ancak uygulamada eş ve çocukların genellikle sürgün yerine götürülmediği görülmektedir. Bu durum ailenin parçalanmasına sebep olmakta ve af talepleri için bir mazeret teşkil etmektedir¹²⁸. Gönüllü sürgünlerde sürgünü cazip kılmak için sürgün edilen kişilere çeşitli vergi muafiyetleri getirildiği gibi askerlikten muaf tutuldukları durumlara da rastlanmaktadır¹²⁹.

5. 3. Sürgün Cezasının Süresi

Osmanlı ceza hukukunda, klasik İslam ceza hukukuna benzer şekilde, sürgün cezalarında genellikle süre belirtilmemiştir¹³⁰. Zina suçunda sürgün süresinin bir yıl olarak belirlenmiş olması gibi istisnalar bulunmakla birlikte, sürgün cezasının genellikle suçlunun nefsi ıslah olana kadar süreceğine hükmedilmektedir¹³¹. Suçlunun nefsinin ıslah olup olmadığına kimin karar vereceği ve bu hususta nasıl bir usul takip edileceğine ilişkin ise bir bilgi bulunmamaktadır^{132,133}. Bazı hallerde ise süresiz olarak sürgün cezasına hükmedildiği ve padişah fermanı olmadıkça bu kişinin serbest bırakılmamasının emredildiği görülmektedir¹³⁴. Buna karşılık, yukarıda örnekleri verildiği üzere Osmanlı kanunnamelerinde rüşvet gibi bazı suçlara ilişkin olarak sürgün cezasının ne kadar süreyle verileceği de önceden belirlenmiştir.

5. 4. Sürgün Yerleri

Osmanlı Devleti'nin devletin kuruluşundan itibaren sistemli bir sürgün politikası izlediği, sürgün yerlerini rastgele değil belli özelliklerini gözeterek seçtiği ve cezalandırdığı kişileri önceden belirlenmiş bu yerlere gönderdiği, bu durumun doğal bir sonucu olarak belli yerlerin doğal sürgün yerlerine dönüştüğü görülmektedir.

Osmanlı Devleti'nin sürgün yeri olarak kullandığı yerler, genel olarak merkeze en uzak yerlerdir¹³⁵. Avrupalı devletlerin aksine, sürgünleri ülke dışına göndermekten kaçınılmıştır. Bununla birlikte sürgünler ülke içinde uzak yerlere, kimi zaman sınır bölge-

126 Daşcıoğlu, *Osmanlı'da Sürgün- Osmanlı Devleti'nin Sürgün Siyaseti (XVIII. Yüzyıl)*, s. 161.

127 Uluçay, "Sürgünler", s. 534.

128 Daşcıoğlu, *Osmanlı'da Sürgün- Osmanlı Devleti'nin Sürgün Siyaseti (XVIII. Yüzyıl)*, s. 186.

129 Acehan, "Osmanlı Devleti'nin Sürgün Politikası ve Sürgün Yerleri", s. 13.

130 Uluçay, "Sürgünler", s. 510.

131 Cin ve Akgündüz, *Türk Hukuk Tarihi*, s. 280, Daşcıoğlu, *Osmanlı'da Sürgün- Osmanlı Devleti'nin Sürgün Siyaseti (XVIII. Yüzyıl)*, s. 184, Baytimur, "276 Numaralı Mühimme-i Mektum Defterinin İncelenmesi ve Değerlendirilmesi", s. 155.

132 Uluçay, "Sürgünler", s. 534.

133 Buna karşılık af talepleri değerlendirilirken o yer kadısından mahkûmun gerçekten ıslah olup olmadığının tahkik edilmesinin istendiğine dair örnekler de bulunmaktadır. Bu hususta bkz. Koca, *17 Numaralı Kalebend Defterine Göre 1182-1188 Yılları Arasında Osmanlı Devleti'nde Suç, Suçlu, Hapishaneler ve Cezalar*, s. 19.

134 Daşcıoğlu, *Osmanlı'da Sürgün- Osmanlı Devleti'nin Sürgün Siyaseti (XVIII. Yüzyıl)*, s. 156.

135 Acehan, "Osmanlı Devleti'nin Sürgün Politikası ve Sürgün Yerleri", s.24.

lerine gönderilmektedir. Anadolu'nun içleri, çoğunlukla da Arap Yarımadası'nda ya da Kuzey Afrika'daki bölgeler tercih ediliyordu¹³⁶.

Belirtmek gerekir ki devlet sürgünlerin muhakkak uzak yerlere yapılmasına yönelik bir zorunluluk hissedilmemiştir. Bazı durumlarda özellikle merkeze yakın yerlere sürgün tercih edilmiştir. Sürgün edilen kişinin bazen çok yakın yerlere sürüldüğü, mahalleler arasında sürgün uygulandığı görülmektedir¹³⁷. Buna karşılık siyasi sürgünlerin devlete karşı hareketlerinin önlenmesi maksadıyla mümkün olan en uzak yerlere sürülmesi öngörülmüştür¹³⁸.

Yapılan çalışmalar sonucunda Osmanlı Devleti'nde sürgün yeri olarak en sık kullanılan bölgeler Adana, Akka, Ankara, Antalya, Ayas, Ayranoz, Bağdat, Bilecik, Bingazi, Bolu, Bozcaada, Bursa, Çankırı, Çorum, Dazkırı (Afyon), Dimetoka, Diyarbakır, Edirne, Ermenek, Fizan, Halep, İstanköy, İzmir, İznik, Karahisar, Kars, Kıbrıs, Kudüs, Kütahya, Limni, Malta, Manisa, Maras, Midilli, Mudanya, Rodos, Sakız, Samsun, Seddülbahir, Sinop, Sivas, Sultaniye, Suriye, Tekfurdağı, Tırhala, Tırnova, Tire, Trablusgarp, Trabzon, Yemen olarak belirlenmiştir¹³⁹. Sürgün yerinin belirlenmesinde genelde yerel yöneticilerin önerileri dikkate alınmakla birlikte, bu durumun istisnalarının da bulunduğu gözlemlenebilmektedir¹⁴⁰.

Uygulamada suçluların kendi memleketlerinde suç işlediklerinde başka bir bölgeye, memleketi dışında bir suç işlediğindeyse kendi memleketlerine sürgün edildikleri anlaşılmaktadır¹⁴¹.

5. 5. Sürgün Edilen Kişinin Yeniden Suç İşlemesi

Sürgün edilen kişinin ıslah olmayarak gittiği yerde aynı suçu işlemeye devam etmesi, farklı bir suç işlemesi ya da sürgün yerinden kaçarak eski yerleşim yerine dönmeye çalışması sıkça rastlanan durumlardır. Eğer sürgün edilen kişi menfasından kaçmaya teşebbüs ederse yakalandığında cezası en az bir kat artırılarak uygulanır¹⁴². Bu kişi aynı yerde sürgün cezasını çekmeye devam edebileceği gibi, kaçmasının daha zor olacağı başka bir yere de gönderilebilir.

Sürgün edilen kişi sürgün edildiği yerde suç işlemeyi sürdürüyorsa başka bir yere sürülerek kontrol altına alınmaya çalışılabileceği gibi, işlediği suça göre daha ağır cezalara da çarptırılması mümkündür.

136 Acehan, "Osmanlı Devleti'nin Sürgün Politikası ve Sürgün Yerleri", s. 25.

137 Daşcıoğlu, *Osmanlı'da Sürgün- Osmanlı Devleti'nin Sürgün Siyaseti (XVIII. Yüzyıl)*, s. 149.

138 Bu durum bazen beklenenin tam aksine muhalif fikirlerin yayılmasına ve örgütlenmesine dahi hizmet edebilmiştir: "Genel olarak bu yönüyle sürgün siyaseti, II. Abdülhamit'in lehine sonuçlanmıştır. Prens Sabahattin'e göre II. Abdülhamit; İstanbul'daki okullarda ve fakültelerde çağdaş bir eğitim gören binlerce genci sürgün ederek istemeden özgürlük davasına büyük ölçüde hizmet etmiştir. Çünkü bu sürgünler imparatorluğun en ücra köşelerine kadar ilerleme davasının havariliğini yapmıştır." Acehan, "Osmanlı Devleti'nin Sürgün Politikası ve Sürgün Yerleri", s. 22.

139 Acehan, "Osmanlı Devleti'nin Sürgün Politikası ve Sürgün Yerleri", s. 27.

140 Koca, *17 Numaralı Kalebend Defterine Göre 1182-1188 Yılları Arasında Osmanlı Devleti'nde Suç, Suçlu, Hapishaneler ve Cezalar*, s. 93.

141 Koca, *17 Numaralı Kalebend Defterine Göre 1182-1188 Yılları Arasında Osmanlı Devleti'nde Suç, Suçlu, Hapishaneler ve Cezalar*, s. 97.

142 Acehan, "Osmanlı Devleti'nin Sürgün Politikası ve Sürgün Yerleri", s. 20, Daşcıoğlu, *Osmanlı'da Sürgün- Osmanlı Devleti'nin Sürgün Siyaseti (XVIII. Yüzyıl)*, s. 184.

6. Sürgün Cezasının Sona Ermesi

6. 1. Sürgünün Yerinin Değiştirilmesi

Sürgün edilen kişiler sürgün yerlerini değiştirebilmek için ailevi sebeplerle ya da sağlık sebeplerini öne sürerek devletten talepte bulunabilirlerdi. Şayet bu talepleri makul bulunarak kabul edilir ise sürgün cezasının başka bir yerde çektirilmesine karar verilebileceği gibi suçlunun affedilmesi de mümkündü.

Bazı durumlarda sürgün edilen kişinin yerinin siyasi sebeplerle değiştirilmesi de mümkün olmaktaydı. Örneğin 1776 yılında Midilli'ye sürgün edilen İçel mutasarrıfı Osman Paşa'nın sürgün yeri, Midilli-Mısır güzergâhında olduğundan, bu hususta bazı dedikoduların yapılacağı düşünülerek Manisa olarak değiştirilmiştir¹⁴³.

6. 2. Af

Sürgün cezası sürgün edilen kişinin affedilmesiyle sona ererdi. Sürgün cezasında af yetkisi, cezayı veren makama yani padişaha aitti. Yukarıda değinildiği üzere sürgün yerlerine eş ve çocuklar genellikle götürülmemekteydi. Bu durum, sürgün edilen kişilerin ya da geride kalan eşlerin saraya arzuhaler yazarak af talep etmelerine sebep olmuş ve bu durum yaygın bir af sebebi haline gelmiştir¹⁴⁴.

Dinî vecibelerini yerine getirmek isteyen kişilerin de bu vesileyle affedildiklerine dair birtakım kayıtlar bulunmaktadır¹⁴⁵. Örneğin İstanbul'da müderris olan Mevlana Muslihiddin Efendi Kıbrıs'a sürgün edilmiştir. Ancak kendisinin hacca gitmek niyetinde olduğu ailesi tarafından bildirilerek affedilmesi talep edilmiş ve bu talebi kabul edilmiştir¹⁴⁶.

Sürgün cezasının affedilmesine ilişkin taleplerin o bölgenin idarecilerinin ve kadılarının görüşü alınmak suretiyle değerlendirildiği¹⁴⁷ ve onların olumlu görüşü olmadıkça af yetkisinin kullanılmasından imtina edildiği görülmektedir. Hatta sürgün yeri halkının ve idarecilerinin çoğu kez saraya arzuhal yazarak sürgün edilen kişilerin affını talep ettikleri ve bu taleplerin kimi zaman olumlu sonuçlandığına dair örnekler bulunmaktadır. Örneğin kale savunması sırasında askere gerekli ilgiyi göstermediği için ulemadan kaydı silinip Bursa'ya sürgün edilmiş olan Belgrad Kalesi kadısı İshakzade Mehmet Emin Efendi durumunun vahametine binaen affedilmiştir. O kadar ki kadı, ahalinin verdiği sadakalarla geçimini sürdürmektedir¹⁴⁸.

Sürgün edilen kişinin gayrimüslim olduğu durumlarda ise genellikle mensubu olduğu cemaatin üyeleri ve ileri gelenleri tarafından affedilmesi yönünde talepte bu-

143 Örnekler için bkz. Daşcıoğlu, *Osmanlı'da Sürgün- Osmanlı Devleti'nin Sürgün Siyaseti (XVIII. Yüzyıl)*, s. 185-186.

144 Daşcıoğlu'nun eserinde bu hususta çok sayıda örnek karar bulunmaktadır. Bkz. Daşcıoğlu, *Osmanlı'da Sürgün- Osmanlı Devleti'nin Sürgün Siyaseti (XVIII. Yüzyıl)*, s. 187 vd. Ayrıca bkz. Koca, *17 Numaralı Kalebend Defterine Göre 1182-1188 Yılları Arasında Osmanlı Devleti'nde Suç, Suçlu, Hapishaneler ve Cezalar*, s. 16-17.

145 Uluçay, "Sürgünler", s. 535.

146 Daşcıoğlu, *Osmanlı'da Sürgün- Osmanlı Devleti'nin Sürgün Siyaseti (XVIII. Yüzyıl)*, s. 192.

147 Koca, *17 Numaralı Kalebend Defterine Göre 1182-1188 Yılları Arasında Osmanlı Devleti'nde Suç, Suçlu, Hapishaneler ve Cezalar*, s. 17.

148 Daşcıoğlu, *Osmanlı'da Sürgün- Osmanlı Devleti'nin Sürgün Siyaseti (XVIII. Yüzyıl)*, s. 189.

lunulduğu görülmektedir¹⁴⁹. Bazı durumlarda sürgün affının şarta bağlandığı da gözlemlenmektedir. Örneğin sürgün cezasına çarptırılmış olan sabık Avalonya mutasarrıfı Mehmet Paşa'nın evinde oturmak şartıyla affedilmesine karar verilmiştir¹⁵⁰. Evinden ayrılmamak şartının dışında İstanbul'a gelmemek, sefere katılmak, memleket nizamını bozmamak, işlediği davranışı tekrarlamaktan kaçınmak gibi çeşitli şartların öne sürüldüğü durumlar da mevcuttur¹⁵¹. Af şartına riayet edilmemesi halinde mahkûm yeniden sürgün ya da kalebendlik cezasına çarptırılmaktadır.

6. 3. Sürgün Edilen Kişiye İftira Edildiğinin Ortaya Çıkması

Şüphesiz her yargı sisteminde olduğu gibi Osmanlı Devleti'nin yargı sisteminin de yanlış karar vermesi veya yalan beyanlar sonucunda yanıltılması mümkündür. Şayet bir kişi iftira sonucu sürgün cezasına çarptırılır da kendisine iftira edildiği ortaya çıkarsa sürgün cezası sona erer¹⁵².

Sonuç

İnsanlık tarihi kadar eski olan sürgün cezası, bugüne dek her toplumda kültürel ve coğrafi faktörler nedeniyle farklılıklar olsa da aşağı yukarı benzer şekillerde uygulanmıştır. Osmanlı Devleti de bu hususta bir istisna değildir. Gerek İslam hukukunda gerekse İslamiyet öncesi Türk toplumlarında da kendine yer bulan sürgün cezasının Osmanlı Devleti'nde de yaygın olarak uygulanması doğal bir durumdur.

Sürgün cezası, Osmanlı Devleti'nin, kaynağını İslam hukukunun cezalandırma sisteminden alan sosyal savunmacı anlayışına uyum sağlamasından dolayı tercih edilen ve sık uygulanan bir ceza haline gelmiştir. Gerçekten de bu ceza ile bölge ahalisinin isteklerine kulak verilmiş, onların uzaklaştırmak istediği ya da onlara zarar vereceğini düşündükleri kişileri padişaha başvurmak suretiyle uzaklaştırabilmeleri bu vesile ile sağlanmıştır. Üstelik bu hak Müslüman tebaa gibi diğer dinlere mensup cemaatlere de tanınmıştır.

Sürgün cezasının pek çok farklı suçun karşılığı olarak verilmiş olduğu görülmekle birlikte, Osmanlı uygulamasında en çok zina/fuhuş ve eşkıyalık suçlarında, devlet görevlilerine ise halka zulmetmelerinden dolayı sürgün cezası verildiği anlaşılmaktadır.

Padişahın askerî sınıfa verdiği cezalar kapsamında, yönetici sınıfa ve ulemaya sürgün cezası verebildiği görülmektedir. Bununla birlikte bu kişilere karşı kimi zaman daha hafif birer sürgün cezası olarak nitelendirebileceğimiz görev yeri değişikliği ya da ikamete memuriyet cezalarına da başvurulmuştur.

Osmanlı Devleti uygulamasında sürgün cezasının farklı görünüş biçimlerine de rastlanmaktadır. Yukarıda açıklandığı üzere sürgün cezasının hapis cezası, kalebendlik, cezirebendlik, palankabendlik, kürek cezası gibi çok çeşitli şekilleriyle de uygulandığı,

149 Koca, *17 Numaralı Kalebend Defterine Göre 1182-1188 Yılları Arasında Osmanlı Devleti'nde Suç, Suçlu, Hapishaneler ve Cezalar*, s. 18.

150 Koca, *17 Numaralı Kalebend Defterine Göre 1182-1188 Yılları Arasında Osmanlı Devleti'nde Suç, Suçlu, Hapishaneler ve Cezalar*, s. 23.

151 Koca, *17 Numaralı Kalebend Defterine Göre 1182-1188 Yılları Arasında Osmanlı Devleti'nde Suç, Suçlu, Hapishaneler ve Cezalar*, s. 23.

152 Koca, *17 Numaralı Kalebend Defterine Göre 1182-1188 Yılları Arasında Osmanlı Devleti'nde Suç, Suçlu, Hapishaneler ve Cezalar*, s. 22.

bu vesileyle cezaların belirlenmesi ve bireyselleştirilmesinin de bir ölçüde temin edildiği görülmektedir.

Osmanlı Devleti sürgün cezalarında çok titiz davranmış, suçluların sürgün edilecekleri yerleri önceden belirlemiş, her suçta o suçu işleyen kişinin nasıl bir ortamda ıslah edileceği ya da topluma zarar vermesinin önüne en iyi nasıl geçilebileceği hesap edilerek farklı bir sürgün yeri kararlaştırılmıştır. Bazı suçlular adalara, bazı suçlular merkeze yakın yerlere, bazılarıysa merkeze uzak yerlere sürülmüştür. Bununla birlikte Osmanlı Devleti'nde, çağdaşı Avrupa devletlerinden farklı olarak, suçluların ülke dışına sürgün edilmesinden kaçınılmıştır.

Finansal Destek ve Teşekkür / Grant Support and Acknowledgement	Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir. / The author declared that this study has received no financial support.
Çıkar Çatışması / Conflict of Interest	Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir. / The author has no conflict of interest to declare.

KAYNAKÇA

- ACEHAN, Abdullah, “Osmanlı Devleti’nin Sürgün Politikası ve Sürgün Yerleri”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Derneği*, s. 1/5, Kış 2008, s. 12-29.
- AKBULUT, İlhan, “İslam Hukukunda Suçlar ve Cezalar”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, c. 52, s. 1, Şubat 2003, s. 167-181.
- AKYILMAZ, Sevgi Gül, “Osmanlı Devleti’nde Yönetici Sınıf Açısından Müsadere Uygulaması”, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, c. XII, s. 1-2, 2008, s. 389-420.
- AVCI, Mustafa, *Osmanlı Ceza Hukuku Genel Hükümler*, 2. Baskı, Konya 2014.
- AYDIN, Mehmet Akif, *Türk Hukuk Tarihi*, Hars Yayıncılık, 6. Baskı, İstanbul 2007.
- BAYTİMUR, Suha Oğuz, “276 Numaralı Mühimme-i Mektum Defterinin İncelenmesi ve Değerlendirilmesi”, *VAKANÜVİS- Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, s. 6, 2021, s. 145-173.
- CİN, Halil ve AKGÜNDÜZ, Ahmet, *Türk Hukuk Tarihi*, Selçuk Üniversitesi Yayınları, 1. Baskı, Konya 1989.
- CİN, Halil ve AKYILMAZ, Gül, *Türk Hukuk Tarihi*, Sayram Yayınları, 8. Baskı, Konya 2016.
- ÇALIŞKAN, İbrahim, “İslam Hukukunda Ceza Kavramı ve Hadd Cezaları”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, s. 31, 1989, 367-397.
- ÇERİBAŞ, Volkan, “Kalebend Defterlerinde Geçen Suç ve Ceza Türleri: 33 Numaralı Kalebend Defteri Örneği”, *History Studies*, c. 10, s. 9, 2018, s. 85-102.
- DAŞCIOĞLU, Kemal, *Osmanlı’da Sürgün- Osmanlı Devleti’nin Sürgün Siyaseti (XVIII. Yüzyıl)*, Yeditepe Yayınevi, 1. Baskı, İstanbul 2007.
- DEMİRCİ, Süleyman ve ARSLAN, Hasan, “Eşkıyalar ve Osmanlı Devleti: Maraş Eyaleti Örneğinde Devlet Görevlilerinin Eşkıyalık Faaliyetleri ve Bunların Merkez-Taşra

- Yazışmalarındaki Yansımaları (1590-1750)", *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, s. 16, 2012/2, s. 47-76.
- DÜZBAKAR, Ömer, "İslâm-Osmanlı Ceza Hukukunda Rüşvet ve Bursa Şer'iyye Sicillerine Yansıyan Örnekler", *e-Journal of New World Sciences Academy*, c. 3, s. 3, 2008, s. 532-550.
- ERİM, Neşe, "Osmanlı İmparatorluğunda Kalebendlik Cezası ve Suçların Sınıflandırılması Üzerine Bir Deneme", *Osmanlı Araştırmaları IV*, c. 4, s. 4, 1984, s. 79-88.
- GÜLÇE, Münevver, *Tanzimat Sonrası Osmanlı Devleti'nde Sürgün Cezası Uygulamaları*, Marmara Üniversitesi SBE, İstanbul 2015 (Yüksek Lisans Tezi).
- KELEŞ, Erdoğan, "Tanzimat Döneminde Rüşvetin Önlenmesi İçin Yapılan Düzenlemeler", *Ankara Üniversitesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, c. 24 s. 38, 2005, s. 259-280.
- KELLY, Gordan, *A History of Exile in the Roman Republic*, Cambridge University Press, 1st Edition, New York 2006.
- KILIÇ, Ali Şahin, *Uluslararası Boyutuyla Rüşvet Suçu*, Adalet Yayınevi, 1. Baskı, Ankara 2016.
- KOCA, Uğur, *17 Numaralı Kalebend Defterine Göre 1182-1188 Yılları Arasında Osmanlı Devleti'nde Suç, Suçlu, Hapishaneler ve Cezalar*, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi SBE (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2015.
- KOYUNCU, Mustafa, "Osmanlı Devleti'nde Sürgün: Arvad Adası Örneği (18. Yüzyıl)", *Asia Minor Studies*, c. 10 s. 2, 2022, s. 142-152.
- KÖKSAL, Osman, "Osmanlı Hukukunda Bir Ceza Olarak Sürgün ve İki Osmanlı Sultanının Sürgünle İlgili Hattı-ı Hümayunları", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, s. 19, 2006, s. 283-341.
- KUL, Eyüp, "Bosna Eyaleti'nde Askeri ve Sosyal Alanda Yapılan Faaliyetler (1700-1715)", *Türkiyat Mecmuası Journal of Turkology*, c. 28, s. 2, 2018, s. 111-136.
- MAKAN, İbrahim, II. *Abdülhamid Döneminde Trablusgarb ve Fizan Sürgünleri*, Süleyman Demirel Ü. SBE, Isparta 2012 (Yüksek Lisans Tezi).
- NİŞANYAN, Sevan, *Elifin Öküzü ya da Sürprizler Kitabı*, Everest Yayınları, 6. Basım, İstanbul 2016.
- OSMANAĞAOĞLU, Cihan, "Klasik Dönem Osmanlı Hukukunda Zina Suçu ve Cezası", *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, c. 66, s. 1, 2008, s. 109-178.
- ROWSON, Everett, "İlk Dönem Medine'de Efemineler", *Rast Müzikoloji Dergisi*, c. 3, s. 1, 2015, s. 1-31.
- ULUÇAY, Mustafa Çağatay, "Sürgünler", *Türk Tarih Kurumu Belleten Dergisi*, s. 60, 1951, s. 507-592.
- USLU, Rıfat, "İslam Hukukunda Sürgün Cezası", *Yeni Fikir Dergisi*, s. 14, 2015, s. 120-131.
- UZUN, Efkan, "Osmanlı Ülkesinde Görülen İsyân ve Eşkîyalık Olayları Karşısında Alınan Bazı Tedbirler Hakkında Bir Değerlendirme", *Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi*, TUBAR-XXV, Bahar 2009, s. 185-214.
- ÜÇÖK, Coşkun, MUMCU, Ahmet ve BOZKURT, Gülnihal, *Türk Hukuk Tarihi*, Turhan Kitabevi, 15. Baskı, Ankara 2011.
- ÜMÜTLİ, Mehmet, *İslam Hukukunda Rüşvet Suçu ve Hukuki Sonuçları*, Ankara Üniversitesi SBE, Ankara 2006 (Yüksek Lisans Tezi).
- ÜNAL, Mehmet Ali, *Tanzimat'tan Önce Osmanlı Devleti'nde Memur Yargılaması*, I. Türk

Hukuk Tarihi Bildirileri, 1. Baskı, İstanbul 2014, s. 277-304.

ÜNAL ÖZKORKUT, Nevin, "İslam Ceza Hukukunda Kadın", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, c. 56, s. 2, 2007, s. 83-95.

YAKUT, Esra, "Tanzimat Döneminden Önce Osmanlı Hukukunda Evlilik Dışı İlişkilere Verilen Cezalar", *Kebikeç Dergisi*, s. 31, 2011, s. 261-274.

YAKUT, Esra, "Tanzimat Dönemine Kadar Osmanlı Hukukunda Taziri Gerektiren Suçlar ve Cezaları", *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, s. 2, 2006, s. 25-40.

Extended Abstract

Exile, as a form of punishment, is one of the oldest practices in human history, with its roots tracing back to the earliest civilizations. It has been utilized across various societies as an effective tool for maintaining social order and deterring crime. The practice was not only a means of punishment but also a method for managing populations, controlling dissent, and asserting authority. In the Ottoman Empire, exile was integrated into the legal and administrative framework, drawing from both pre-Islamic Turkic traditions and Islamic law. This study explores the multifaceted nature of exile within the Ottoman context, focusing on its historical development, legal foundations, and diverse applications.

The Ottoman Empire, spanning several centuries and encompassing a vast and diverse territory, faced unique challenges in maintaining social cohesion and political control. Exile became a critical instrument in the empire's approach to governance, allowing the state to remove individuals who posed a threat to public order or who had committed serious offenses. The practice of exile was not limited to common criminals; it also extended to state officials who failed in their duties or abused their power, thereby ensuring accountability within the ruling class.

Exile in the Ottoman Empire was applied for a wide range of offenses that threatened public safety and morality. These offenses included banditry, disturbing public order, disobedience to authorities, insults, bribery, adultery, prostitution, slander, false testimony, writing inappropriate letters, and theft. The use of exile as a punishment served multiple purposes: it removed the offender from society, deterred others from committing similar crimes, and, in some cases, allowed for the rehabilitation of the individual. The selection of exile as a punishment was often strategic, with the Ottoman authorities choosing locations that would minimize the risk of the exiled individual continuing their harmful activities.

Beyond addressing individual offenses, exile also served as a mechanism for maintaining accountability within the ruling class. State officials who oppressed the populace, demonstrated incompetence, or otherwise failed in their duties could be subjected to exile, thereby upholding justice and ensuring the well-being of the citizenry. This practice reflected the Ottoman state's commitment to a balanced approach to governance, where even those in positions of power were not immune to punishment.

The methodology of this study involves a comprehensive historical and legal analysis of primary and secondary sources. Primary sources include Ottoman legal codes,

court records, administrative documents, and contemporary accounts, which provide direct insight into the legal foundations of exile in Islamic law and its application within the Ottoman Empire. These documents are essential for understanding how exile was codified and implemented, as well as for examining the specific cases where exile was used as a punishment.

Secondary sources, such as scholarly articles, historical texts, and previous studies on Ottoman law and governance, offer context and interpretation of the primary sources. These sources help in understanding the broader social, political, and legal implications of exile and its role within the Ottoman Empire. The study also incorporates a comparative analysis of exile practices in other Islamic and non-Islamic societies, highlighting the unique aspects of the Ottoman approach to exile.

The research method includes a detailed examination of case studies that illustrate the various forms of exile employed by the Ottoman authorities. These case studies provide insight into how different offenses were punished, the social status of those exiled, and the locations chosen for exile. By analyzing these cases, the study reveals the flexibility and adaptability of the Ottoman exile system, which could be tailored to fit the specific circumstances of each case.

Additionally, the study investigates the role of regional administrators in the execution of exile sentences. Local conditions often played a significant role in determining the specifics of exile, such as the choice of location and the treatment of exiled individuals. This aspect of the study highlights the decentralized nature of Ottoman governance, where local officials had considerable discretion in implementing imperial policies.

The research also explores the conditions under which exile could be terminated or altered. These conditions included the rehabilitation of the exiled individual, changes in political circumstances, or the intervention of influential figures. By examining these factors, the study sheds light on the Ottoman approach to criminal rehabilitation and social control, emphasizing the empire's nuanced understanding of justice.

The findings of this study reveal that exile in the Ottoman Empire was a complex and multifaceted practice, deeply rooted in Islamic law and adapted to the unique needs of the Ottoman state. Exile served not only as a punitive measure but also as a tool for maintaining social order, reinforcing the Sultan's authority, and managing the empire's diverse population. The strategic selection of exile locations and the flexible application of exile sentences reflect a sophisticated approach to governance that balanced punishment with the potential for rehabilitation.

Moreover, the study highlights the significant social and political implications of exile, particularly in its role as a means of neutralizing threats to the state and integrating remote regions into the empire. The Ottoman approach to exile, with its emphasis on both retribution and rehabilitation, offers a valuable perspective on the broader legal and administrative practices of the empire. The conclusion underscores the importance of understanding exile as a dynamic and evolving institution within the Ottoman legal system, one that played a crucial role in the empire's stability and governance.

Exile also functioned as a means of social engineering, whereby the Ottoman state could influence the demographics and political dynamics of particular regions. By re-locating individuals or groups to specific areas, the state could assert control over these regions, facilitate the integration of diverse populations, and prevent the emergence of local power bases that might challenge central authority. This strategic use of exile contributed to the cohesion and longevity of the Ottoman Empire, allowing it to manage its vast and diverse territories effectively.

Furthermore, the study reveals that the Ottoman state's approach to exile was characterized by a degree of pragmatism and flexibility that was uncommon in other contemporary empires. The decision to exile individuals was often based on a careful consideration of the potential benefits and risks, with the ultimate goal of preserving the stability and security of the empire. This pragmatic approach extended to the termination of exile, where the Ottoman authorities were willing to pardon exiled individuals or alter their exile conditions if it served the broader interests of the state.

In conclusion, exile in the Ottoman Empire was more than just a form of punishment; it was a key component of the empire's legal and administrative system. By examining the historical development, legal foundations, and practical applications of exile, this study provides valuable insights into the broader mechanisms of Ottoman governance. The practice of exile, with its dual focus on retribution and rehabilitation, reflects the Ottoman state's commitment to justice and social order, making it a vital aspect of the empire's legacy.